

# THE PALIVERSE PROJECT

*Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα*

## Υποσχόλια (Tīkā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Υποσχόλια (Sutta Piṭaka - Tīkā)

4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Υποσχόλια  
(4. Aṅguttara Nikāya - Tīkā)

03. Υποσχόλια για το βιβλίο των τριών (03. Tikanipāṭa-tīkā)

2. Η δεύτερη πεντηκοντάδα (2. Dutiyapañcakaṃ)



PaliVerse

## 4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Υποσχόλια

### 03. Υποσχόλια για το βιβλίο των τριών

#### 2. Dutiyapaṇṇāsakaṃ

### 1. Brāhmaṇavaggo

#### 1. Paṭhamadvebrāhmaṇasuttavaṇṇanā

**52.** Brāhmaṇavaggassa paṭhame jarājiṇṇāti jarāvasena jiṇṇā, na byādhiādīnaṃ vasena jiṇṇasadisattā jiṇṇā. Vayovuddhāti vayaso vuddhippattiyā vuddhā, na silādivuddhiyā. Jātimahallakāti jātiyā mahantatāya cirarattaññutāya jātimahallakā. Tayo addhe atikkantāti paṭhamo, majjhimo, pacchimoti tayo addhe atītā. Tatiyaṃ vayaṃ anuppattāti tato eva pacchimaṃ vayaṃ anuppattā. Akatabhayaparittāṇāti ettha bhayaparittāṇanti duggatibhayato parittāyakaṃ puññaṃ, taṃ akataṃ etehīti akatabhayaparittāṇā. Patiṭṭhākammanti sugatisaṅkhātappatiṭṭhāvahaṃ kammaṃ. Upasaṃhariyatīti sampāpīyati. “Upanīyati”ti vuttaṃ, kiṃ kena upanīyatīti āha “ayañhi jātiyā jaraṃ upanīyati”tiādi. Ayanti loko. Jāto na jātabhāveneva tiṭṭhati, atha kho tato paraṃ jaraṃ pāpīyati, jarāya byādhiṃ pāpīyati. Evaṃ parato paraṃ dukkhameva upanīyati.

Tāyanaṭṭhenāti rakkhanaṭṭhena. Nilīyanaṭṭhenāti nilīnaṭṭhānabhāvena. Patiṭṭhānaṭṭhenāti patiṭṭhānabhāvena. Avassayanaṭṭhenāti avassayitabbabhāvena. Uttamagativasenāti paramagatibhāvena.

*Paṭhamadvebrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

#### 2. Dutiyadvebrāhmaṇasuttavaṇṇanā

**53.** Dutiye bhajitabbatṭhena paresaṃ bhājitabbatṭhena bhājanaṃ, bhaṇḍakaṃ.

*Dutiyadvebrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

#### 3-4. Aññatarabrāhmaṇasuttādivaṇṇanā

**54-55.** Tatiye yesaṃ rāgādīnaṃ appahānena purisassa attabyābādhādīnaṃ sambhavo, pahānena asambhavoti evaṃ rāgādīnaṃ pahāyako ariyadhammo mahānubhāvatāya mahānisaṃsatāya ca sāmaṃ passitabboti sandiṭṭhiko. Iminā nayena sesesu padesupi yathārahaṃ nīharitvā vattabbo. Saddattho pana visuddhimaggasaṃvaṇṇanāsu vuttanayena veditabbo. Catutthaṃ uttānatthameva.

*Aññatarabrāhmaṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.*

#### 5. Nibbutasuttavaṇṇanā

**56.** Pañcame na kālantare pattabbanti yadā saccappaṭivedho, tadā eva laddhabbattā na kālantare pattabbaṃ. Maggañāṇena upanetabbattā upaneyyaṃ. Upaneyyameva opaneyyikanti āha “paṭipattiyā upagantabba”nti.

*Nibbutasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 6. Palokasuttavaṇṇanā

**57.** Chaṭṭhe ācariyapācariyānanti ācariyānampi ācariyānaṃ. Nirantaraphuṭo nerayikasattehi nirayagāmikamassa kārakānaṃ bahubhāvā. Ubhayampetanti yathāvuttaṃ atthadvayaṃ. Ghananivāsanti gāmānaṃ ghanasannivāsataṃ. Ekanteneva adhammoti ayonisomanasikārahetukattā anattahetutāya ca niyameneva adhammo. Na adhammarāgoti adhippetoti paraparikkhāresu rāgo viya na mahāsāvajjoti katvā vuttaṃ. Tathā hi sakasakaparikkhāraavisayo rāgo visamalobho viya na ekantato apāyupattijanako. Paraparikkhāresu uppajjamānassa mahāsāvajjatāya adhammarāgatā. Lobhassa samakālo nāma natthi kāyaduccaritādīnaṃ viya ayonisomanasikārasamuṭṭhānattā. Esāti eso pāpadhammo. Samalobho visamalakkhaṇābhāvato. Tathā hi taṃsamuṭṭhāno payogo micchācāroti na vuccati. Avatthupaṭisevanasaṅkhātenāti yaṃ lokiyasādhusamanuññātāṃ rāgassa vatthuṭṭhānaṃ, tato aññasmiṃ vatthusmiṃ paṭisevanasaṅkhātena.

Vividhasassānanti sālivihiādinānappakārasassānaṃ. Dussassanti paccayadūsenā dūsitaṃ sassāṃ. Sampajjamāneti nipphajjanato pageva gabbhaparivuddhikāle. Pāṇakāti salabhādipāṇakā. Patantīti sassānaṃ matthake patanti. Salākāmattameva sampajjatīti vaḍḍhitvā gabbhaṃ gaheṭuṃ asamatthaṃ sampajjati. Teti vāḷaamanussā. Laddhokāsāti yakkhādhīpatīhi anuññātattā laddhokāsā.

*Palokasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 7. Vacchagottasuttavaṇṇanā

**58.** Sattame mahāvīpākanti ulāraphalaṃ bahuvipākaṃ. Dhammo nāma kathitakathā “atthaṃ dahati vidahatī”ti katvā. Anudhammo nāma paṭikathanāṃ “taṃ anugato dhammo”ti katvā. Saha dhammenāti sahadhammo, so eva sahadhammiko. Dhammasaddo cettha kāraṇapariyāyoti āha “sakāraṇo”ti. Vādassāti vacanassa. Anupāto anupacchā pavatti.

Paripanthe tiṭṭhatīti pāripanthiko. Panthe ṭhatvā paresaṃ sāpateyyaṃ chindanato panthadūhanacoro. Yadi paccavekkhaṇaññaṃ, kathaṃ taṃ asekkhanti āha “asekkhassa pavattattā”ti. Itarānīti sīlakkhandhādīni. Sayampīti pi-saddo “asekkhassa pavattā cā”ti imamatthaṃ sampiṇḍeti.

Nibbisevanoti visevanarahito vigatavilomabhāvo. Na upaparikkhantīti na vicārenti. Jātiṃ nibbattiṃ yāti upagacchatīti jātiyo, jātoti attho. Tenāha “yattha katthaci kulajāte”ti.

Kevalīti kevalavā, pāripūrimāti attho. Tenāha “paripuṇṇabhāvena yutto”ti. Etaṃ kevalīti padaṃ. Abhiññāpāranti abhijānassa pāraṃ. Pariyantaṃ gatattā pāragū. Esa nayo sesapadesupi. Khettavinicchayasavanenāti “imehi sīlādiguṇasampannā sadevake loke puññassa khettaṃ, tadanñho na khetta”nti evaṃ khettavinicchayasavanena rahitā.

Vacchagottasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

## 8. Tikaṇṇasuttavaṇṇanā

**59.** Aṭṭhame durāsadāti durupasaṅkamanā. Garahā muccissatīti mayi evaṃ kathente samaṇo gotamo kiñci kathessati, evaṃ me vacanamattampi na laddhanti ayaṃ garahā muccissatīti. Paṇḍitāti paṇḍiccena samannāgatā. Dhīrāti dhisampannā.

Byattāti paravādamaddanasamatthena veyyattiyena samannāgatā. Bahussutāti bāhusaccavanto. Vādinoti vādimaggakusalā. Sammatāti bahuno janassa sādhusammatā. Paṇḍitādiākāraparicchedanti tesam tevijjānaṃ paṇḍitākārādiākāraparicchedaṃ. Ākārasaddo kāraṇapariyāyo, paricchedasaddo parimāṇatthoti āha “ettakena kāraṇenā”ti.

Yathāti yenākārena, yena kāraṇenāti attho. Tenāha “yathāti kāraṇavacana”nti. “Dvīhipi pakkhehi”ti vatvā te pakkhe sarūpato dassento “mātito ca pitito cā”ti āha. Tesam pakkhānaṃ vasenassa sujātataṃ dassetuṃ “yassa mātā”tiādi vuttaṃ. Janakajanikābhāvena vināpi loke mātāpitūsamaññā dissati, idha pana sā orasaputtavaseneva icchitāti dassetuṃ “saṃsuddhagahaṇiko”ti vuttaṃ. Gabbhaṃ gaṇhāti dhāretīti gahaṇī, gabbhāsayasaññito mātukucchippadeso. Yathābhuttassa āhārassa vipācanavasena gaṇhanato ahaḍḍanato gahaṇī, kammajatejodhātu.

Pitā ca mātā ca pitaro, pitūnaṃ pitaro pitāmahā, tesam yugo pitāmahayugo, tasmā “yāva sattamā pitāmahayugā pitāmahadvandā”ti evamettha attho daṭṭhabbo. Atṭhakathāyaṃ pana dvandaṃ aggahetvā “yuganti āyuppamāṇaṃ vuccatī”ti vuttaṃ. Yuga-saddassa ca atthakathā dassitā “pitāmahoyeva pitāmahayuga”nti. Pubbapurisāti purisaggahaṇaṇcetha ukkaṭṭhaniddesavasena katanti daṭṭhabbaṃ. Evañhi “mātito”ti pāḷivacanaṃ samatthitaṃ hoti. Akkhittoti akkhapo. Anavakkhittoti saddhathālipākādīsū anavakkhitto na chaḍḍito. Jātivādenāti hetumhi karaṇavacananti dassetuṃ “kena kāraṇenā”tiādi vuttaṃ. Ettha ca “ubhato...pe... pitāmahayugā”ti etena brāhmaṇassa yonidosābhāvo dassito saṃsuddhagahaṇikatākittanato. “Akkhitto”ti iminā kiriyāparādhābhāvo. Saṃsuddhajātikāpi hi sattā kiriyāparādhena khepaṃ pāpuṇanti. “Anupakkuṭṭho”ti iminā ayuttasaṃsaggābhāvo. Ayuttasaṃsaggañhi paṭicca sattā suddhajātikā kiriyāparādharahitāpi akkosam labhanti.

Tanti garahāvacanaṃ. Mante parivattetīti vede sajjhāyati, pariyāpuṇātīti attho. Mante dhāretīti yathāadhīte mante asammuṭṭhe katvā hadaye ṭhapeti.

Oṭṭhapahatakaraṇavasenāti atthāvadhāraṇavasena. Sanighaṇḍukeṭubhānanti ettha vacanīyavācakabhāvena atthaṃ saddaṇca khaṇḍati bhindati vibhajja dassetīti nikaṇḍu, so eva idha kha-kārassa gha-kāraṃ katvā “nighaṇḍū”ti vutto. Kiṭati gameti kiriyādivibhāgaṃ, taṃ vā anavasesapariyādānato gamento pūretīti keṭubhaṃ. Vevacanappakāsakanti pariyāyasaddadīpaṃ, ekekassa atthassa anekapariyāyavacanavibhāvakanti attho. Nidassanamattañcetaṃ anekesampi atthānaṃ ekasaddavacanīyatāvibhāvanavasenapi tassa ganthassa pavattattā. Vacībhedaḍḍilakkhaṇā kiriyā kappīyati vikappīyati etenāti kiriyākappo, so pana vaṇṇapadasambandhapadatthādivibhāgato bahukappoti āha “kiriyākappavikappo”ti. Idañca mūlakiriyākappaganthaṃ sandhāya vuttaṃ. So hi mahāvisayo sataśahassaparimāṇo namācariyādippakaraṇaṃ. Ṭhānakaraṇādivibhāgato nibbacanavibhāgato ca akkharā pabhedīyanti etehīti akkharappabhedā, sikkhāniruttiyo. Etesanti catunnaṃ vedānaṃ.

Padanti catubbidhaṃ, pañcavidhaṃ vā padaṃ, taṃ padaṃ kāyatīti padako, teyeva vā vede padaso kāyatīti padako. Tadavasesanti vuttāvasesaṃ vākyam. Ettāvataṃ saddabyākaraṇaṃ vatvā puna “byākaraṇa”nti atthabyākaraṇamāha. Taṃ taṃ

saddaṃ tadatthañca byākaroti byācikkhati etenāti byākaraṇaṃ, saddasatthaṃ. Āyatim hitaṃ tena loko na yatati na ihatīti lokāyataṃ. Tañhi ganthaṃ nissāya sattā puññakiriyāya cittampi na uppādentī.

Asīti mahāsāvakāti aññāsikoṇḍañño, vappo, bhaddiyo, mahānāmo, assaji, nālako, yaso, vimalo, subāhu, puṇṇaji, gavampati, uruvelakassapo, nadīkassapo, gayākassapo, sārīputto, mahāmoggallāno, mahākassapo, mahākaccāno, mahākoṭṭhiko, mahākappino, mahācundo, anuruddho, kaṅkhārevato, ānando, nandako, bhagu, nandiyo, kimilo, bhaddiyo, rāhulo, sīvali, upāli, dabbo, upaseno, khadiravaniyarevato, puṇṇo mantāniputto, puṇṇo sunāparantako, soṇo kuṭikaṇṇo, soṇo koḷiviso, rādho, subhūti, aṅgulimālo, vakkali, kāḷudāyī, mahāudāyī, pilindavaccho, sobhito, kumārakassapo, raṭṭhapālo, vaṅgīso, sabhiyo, selo, upavāṇo, megghiyo, sāgato, nāgito, lakuṇḍakabhaddiyo, piṇḍolo bhāradvājo, mahāpanthako, cūḷapanthako, bākulo, kuṇḍadhāno, dārucīriyo, yasojo, ajito, tissametteyyo, puṇṇako, mettagu, dhotako, upasīvo, nando, hemako, todeyyo, kappo, jatukaṇṇī, bhadrāvudho, udayo, posalo, mogharājā, piṇḍiyoti ete asīti mahāsāvakā nāma.

Kasmā panete eva therā “mahāsāvakā”ti vuccantīti? Abhinīhārassa mahantabhāvato. Tathā hi dve aggasāvakāpi mahāsāvakesu antogadhā. Te hi sāvakaṇāmiññaṃ matthakappattiyā sāvakesu aggaḍhammādhigamena aggaṭṭhāne tṭhitāpi abhinīhāramahantatāsāmaññaṃ “mahāsāvakā”tipi vuccanti, itare pana pakatisāvakehi sātisaṃyamaṃ mahābhinīhārā. Tathā hi te padumuttarassa bhagavato kāle katapaṇidhānā, tato eva sātisaṃyamaṃ abhiññāsamāpattīsu vasino pabhinnaṃ paṭisaṃbhidaṃ ca. Kāmaṃ sabbepi arahanto sīlavisuddhiādiṃ sampādetvā catūsu satipaṭṭhānesu suppaṭiṭṭhitacittā satta bojjhaṅge yathābhūtaṃ bhāvetvā maggaṃ paṭipattiyā anavasesato kilese khipetvā aggaḍḍhale paṭiṭṭhahanti, tathāpi yathā saddhāvimuttato diṭṭhippattassa, paññāvimuttato ca ubhatobhāgavimuttassa pubbaḥ bhāgabhāvanāvisesasiddho maggaḥ bhāvanāviseso, evaṃ abhinīhāramahantatappaṇṇāyogamahantatā hi sasantāne sātisaṃyassa guṇavisesassa nipphāditattā sīlādīhi guṇehi mahantā sāvakaṇāmi mahāsāvakā. Tesuyeva pana ye bodhipakkhiyadhammesu pāmoḁkhabhāvena dhurabhūtānaṃ sammādiṭṭhisāṅkappaḍānaṃ sātisaṃyamaṃ kiccānubhāvanipphattiyā kāraṇabhūtāya tājjaḥ bhinīhārābhinīhaṭṭāya sakkaccaṃ nirantaraṃ ciraḥ kālasambhāvitāya sammāpaṭipattiyā yathākkamaṃ paññāya samādhismiṃca ukkaṭṭhapāramippattiyā savisesaṃ sabbaguṇehi aggaḥ bhāve tṭhitā, te sārīputtamoggallānā. Itare aṭṭhasattati therā sāvakaṇāmiyā matthake sabbasāvakānaṃ aggaḥ bhāvena aṭṭhitattā “mahāsāvakā”icceva vuccanti. Pakatisāvakaḥ pana abhinīhāramahantatābhāvato pabbayogamahantatābhāvato ca “satthusāvakā”icceva vuccanti. Te pana aggasāvakā viya mahāsāvakā viya ca na parimitā, atha kho anekasatā anekasahassā.

Vayatīti vayo, ādimajjhapiyosānesu katthaci aparikilamanto avitthāyanto te ganthe santāneti paṇetīti attho. Dve paṭisedhā pakatim gamentīti dassetuṃ “avayo na hotī”ti vatvā tattha avayaṃ dassetuṃ “avayo nāma...pe... na sakkotī”ti vuttaṃ.

Idhāti imasmiṃ sutte. Etanti “vivicca kāmehi”ti ādivaṇaṃ. Tatiyavijjādhigamāya paṭipattikkamo visuddhimagge sātisaṃyamaṃ vitthārito, tathā idha avattukāmatāya bhayaḥ paravasuttādīsu viya saṅkhepato ca vattukāmatāya “dvinnam vijjāna”micceva vuttaṃ.

Vijjāti pubbenivāsappaṭicchādakassa mohakkhandhassa vijjanaṭṭhenapi vijjā. Moho paṭicchādaḥkaṭṭhena tamoti vuccati tamo viyāti katvā. Kātabbato karaṇaṃ, obhāsova karaṇaṃ obhāsakaraṇaṃ, attano paccayehi obhāsabhāvena nibbattetabbaṭṭhenāti attho. Ayaṃ atthoti ayameva adhippetattho. Pasaṃsāvacaṇanti tasseva atthassa thomaṇāvacaṇaṃ paṭipakkhavidhamanapavattivisesānaṃ bodhanato. Yojanāti pasaṃsāvasena vuttapadānaṃ atthadassanavasena vuttapadassa ca yojanā. Avijjā vihatāti etena vijjanaṭṭhena vijjāti ayampi attho dīpitoti daṭṭhabbaṃ. Yasmā vijjā uppannāti etena vijjāpaṭipakkhā avijjā, paṭipakkhatā cassā pahātabbabbhāvena vijjāya ca pahāyakabhāvenāti dasseti. Itarasmimpi padadvayeti “tamo vihato, āloko uppanno”ti padadvayepi. Eseva nayoti yathāvuttayojanaṃ atidisati. Tatthāyaṃ yojanā - evaṃ adhigatavijjassa tamo vihato viddhasto. Kasmā? Yasmā āloko uppanno ñāṇāloko pātubhūtoti. Pesitattassāti yathādhippetatthasiddhippatṭiṃ vissatṭhacittassa, paṭhamavijjādhigamāya pesitacittassāti vuttaṃ hoti.

Vipassanāpādakanti iminā tassa jhānacittassa nibbedhabhāgiyatamāha. Vipassanā tivadhā vipassakapuggalabhedenā. Mahābodhisattānañhi paccekabodhisattānañca vipassanā cintāmayañāṇasaṃvaḍḍhitattā sayambhuñāṇabhūtā, itaresaṃ sutamayañāṇasaṃvaḍḍhitattā paropadesasambhūtā. Sā “ṭhapetvā nevasaññānāsaññāyatanaṃ avasesarūpārūpajjhānānaṃ aññatarato vuṭṭhāyā”tiādinaṃ anekadhā arūpamukhavasena catudhātuvavatthāne vuttānaṃ tesāṃ tesāṃ dhātupariggahamukhānaṃ aññataramukhavasena ca anekadhāva visuddhimagge nānāyato vibhāvitā. Mahābodhisattānaṃ pana catuvīsatiḥkoṭisatasahassamukhena pabhedagamanato nānāyamaṃ sabbaññutaññāṇasaṇṇissayassa ariyamaggañāṇassa adhiṭṭhānabhūtaṃ pubbabhāgañāṇagabbhaṃ gaṇhāpentaṃ paripākaṃ gacchantāṃ paramagambhīraṃ saṇhasukhumataraṃ anaññasādhāraṇaṃ vipassanāñāṇaṃ hoti, yaṃ aṭṭhakathāsu “mahāvajirañāṇa”nti vuccati. Yassa ca pavattivibhāgena catuvīsatiḥkoṭisatasahassappabhedassa pādakabhāvena samāpajjiyamānā catuvīsatiḥkoṭisatasahassasaṅkhā devasikaṃ satthu vaḷaṇṇanakasamāpattiyo vuccanti, svāyaṃ buddhānaṃ vipassanācāro paramatthamañjūsāyaṃ visuddhimaggasaṃvaṇṇanāyaṃ dassito, atthikehi tato gahetabboti. Idha pana sāvakaṇaṃ vipassanācāraṃ sandhāya “vipassanāpādaka”nti vuttaṃ.

Kāmaṃ heṭṭhimamaggañāṇāni pi āsavānaṃ khepanañāṇāni eva, anavasesato pana tesāṃ khepanaṃ aggamaggañāṇenevāti āha “arahattamaggañāṇatthāyā”ti. Āsavavināsanatoti āsavānaṃ nissesāṃ samucchindanato. Āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ āsavakkhayañāṇanti dassento “tatra cetāṃ ñāṇa”nti vatvā “khaye”ti ādhāre bhummaṃ, na visayeti dassento “tattha pariyāpannattā”ti āha. Abhinīharatīti abhimukhaṃ nīharati, yathā maggābhisamayo hoti, savanaṃ tadabhimukhaṃ pavatteti. Idaṃ dukkhanti dukkhassa ariyasaccassa tadā bhikkhunā paccakkhato gahitabhāvadassanaṃ. Ettakaṃ dukkhanti tassa paricchijja gahitabhāvadassanaṃ. Na ito bhiyyoti tassa anavasesato gahitabhāvadassanaṃ. Tenāha “sabbampi dukkhasacca”ntiādi. Sarasalakkhaṇapaṭivedhenāti sabhāvasaṅkhātassa lakkhaṇassa asammohato paṭivijjhanena. Asammohapaṭivedhoti ca yathā tasmīṃ ñāṇe pavatte pacchā dukkhasaccassa sarūpādiparicchede sammoho na hoti, tathā pavatti. Tenevāha “yathābhūtaṃ pajānāti”ti. Dukkhaṃ samudeti etasmāti dukkhasamudayo. Yaṃ ṭhānaṃ patvāti yaṃ nibbānaṃ maggassa ārammaṇapaccayaṭṭhena kāraṇabhūtaṃ āgamma. Patvāti ca tadubhayavato puggalassa pavattiyāti katvā vuttaṃ. Patvāti vā pāpuṇanahetu. Appavattinti appavattinimittaṃ. Te vā na pavattanti etthāti appavatti, nibbānaṃ. Tassāti dukkhanirodhassa. Sampāpakanti

sacchikiriyāvasena sammadeva pāpakam.

Kilesavasenāti āsavaṣaṅkhātakilesavaseṇa. Yaṁ āsavāṇaṁ dukkhasaccapariyāyo tappariyāpannattā sesasaccānaṅca taṁsamudayādipariyāyo atthi, tasmā vuttaṁ “pariyāyato”ti. Dassento saccānīti yojanā. Āsavāṇaṁ cettha gahaṇaṁ “āsavāṇaṁ khayaññāyā”ti āradhattā. Tathā hi “kāmasavāpi cittaṁ vimuccatī”tiādinā āsavavimuttisīseṇeva sabbakilesavimutti vuttā. “Idaṁ dukkhanti yathābhūtaṁ pajānāti”tiādinā missakamaggo idha kathitoti “saha vipassanāya koṭippattaṁ maggaṁ kathesi”ti vuttaṁ. Jānato passatoti iminā pariññāsacchikiriyābhāvanābhisaṁmayā vuttā. Vimuccatīti iminā pahānābhisaṁmayo vuttoti āha “iminā maggakkhaṇaṁ dasseti”ti. Jānato passatoti vā hetuniddeso. Yaṁ jānanaṁ hetu kāmasavāpi cittaṁ vimuccatīti yojanā. Dhammānaṁhi samānakālikānampi paccayapaccayuppannatā sahajātakotiyaṁ labbhati. Bhavāsavaggahaṇeṇeva ettha bhavarāgassa viya bhavadiṭṭhiyāpi samavarodhoti diṭṭhāsavassapi saṅgaho daṭṭhabbo.

Khīṇā jātītiādihi padehi. Tassāti paccavekkhaṇaṇāssa. Bhūminti pavattiṭṭhānaṁ. Yenādhippāyena “katamā panassā”tiādinā codanā katā, taṁ vivaranto “na tāvassā”tiādimāha. Tattha na tāvassa atīti jāti khīṇā maggabhāvanāyāti adhippāyo. Tattha kāraṇamāha “pubbeva khīṇattā”ti. Na anāgatā assa jāti khīṇāti yojanā. Na anāgatāti ca anāgatabhāvasāmaññaṁ gahetvā lesena codeti. Tenāha “anāgate vāyāmābhāvato”ti. Anāgataviseso panettha adhippeto, tassa khepane vāyāmo labbhateva. Tenāha “yā pana maggassā”tiādi. Ekacatupañcavokārabhavesūti bhavattayaggahaṇaṁ vuttanayena anavasesato jātiyā khīṇabhāvadassanattam. Tanti yathāvuttaṁ jātiṁ. Soti khīṇāsavo bhikkhu.

Brahmacariyavāso nāma idha maggabrahmacariyassa nibbattanamevāti āha “parivuttha”nti. Sammādiṭṭhiyā catūsu saccesu pariññādikiccasādhanaṇasena pavattamānāya sammāsaṅkappādīnampi dukkhasacce pariññābhisaṁmayānuguṇā pavatti, itaresu ca saccesu nesaṁ pahānābhisaṁmayādivaseṇa pavatti pākaṭā eva. Tena vuttaṁ “catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanābhisaṁmayavaseṇa”ti. Puthujjanakalyāṇakādayoti ādi-saddena sattasekhaṁ saṅgaṇhāti.

Itthattāyāti ime pakārā itthaṁ, tabbhāvo itthattaṁ, tadatthanti vuttaṁ hoti. Te pana pakārā ariyamaggabyāpārābhūtā pariññādayo idhādhippetāti āha “evaṁsoḷasavidhakkiccabhāvāyā”ti. Te hi maggaṁ paccavekkhato maggānubhāvena pākaṭā hutvā upaṭṭhahanti, pariññādīsu ca pahānameva padhānaṁ tadatthattā itaresanti āha “kilesakkhayāya vā”ti. Pahānakilesapaccavekkhaṇavaseṇa vā etaṁ vuttaṁ. Dutiyavikappe itthattāyāti nissakke sampadānavacananti āha “itthabhāvato”ti. Aparanti anāgataṁ. Ime pana carimakattabhāvasaṅkhātā pañcakkhandhā. Pariññātā tiṭṭhantīti etena tesam appatiṭṭhataṁ dasseti. Apariññāmūlakā hi patiṭṭhā. Yathāha “kabalīkāre ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo, atthi nandī, atthi taṇhā, patiṭṭhitaṁ tattha viññāṇaṁ viruḷha”ntiādi. Tenevāha - “chinnamūlakā rukkhā viyā”tiādi.

Yassāti puthujjanaṇa. Tassa hi sīlaṁ kadāci vaḍḍhati, kadāci hāyati. Sekkhāpi pana sīlesu paripūrakārinova, asekkhesu vattabbameva natthi. Tenāha “khīṇāsavassā”tiādi. Vasippattanti vasībhāvavappattaṁ. Suṭṭhu samāhitanti aggaḥphalasamādhinā sammadeva samāhitaṁ. Dhitisampannanti aggaḥphaladhitiyā

samannāgatam. Maccum jahitvā tñhanti āyatiṃ punabbhavābhāvato vuttam. Katham punabbhavābhāvoti āha “sabbe pāpadhamme pajahitvā tñhita”nti. Sabbassapi ñeyyadhammassa catusaccantogadhattā vuttam “buddhanti catusaccabuddha”nti. Buddhasāvakāti sāvakabuddhā namassanti, pageva itarā pajā. Itarā hi pajā sāvakepi namassanti. Iti ettakena tñhānena sammāsambuddhassa vasena gāthānam attham vatvā idāni sāvakassapi vasena attham yojetvā dassetuṃ “atha vā”tiādi vuttam. Sāvakopi gotamo mukhanibbattena sampattena sambandhena, yato sabbepi ariyasāvakā bhagavato orasaputtāti vuccantīti.

Nivussatīti nivāso, nivuttho khandhasantānoti āha “nivutthakkhandhaparampara”nti. Aveti, avedīti pāṭhadvayenapi pubbenivāsaññānassa kiccāsiddhiṃyeva dasseti. Ekattakāyaekattasaññibhāvasāmaññato vehapphalāpi ettheva saṅgaham gacchantīti “cha kāmāvacare, nava brahmaloke”icceva vuttam. Itare pana apacurabhāvato na vuttā. Ekaccānam avisayabhāvato ca avacanam daṭṭhabbam. Jāti khīyati etenāti jātikkhayo, arahattanti āha “arahattam patto”ti. “Abhiññāyā”ti vattabbe yakāralopena “abhiññā”ti niddeso katoti āha “jānitvā”ti. Kiccavosānenāti catūhi maggehi kattabbassa soḷasavidhassa kicassa pariyosānena. Vositoti pariyosito, niṭṭhitoti attho. Moneyyena samannāgatoti kāyamoneyyādīhi samannāgato. Lapitam lapatīti lapitalāpano. Attapaccakkhato ñatvāti iminā tesam vijjānam paṭiladdhabhāvam dīpeti.

*Tikaṇṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 9. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

**60.** Navame deyyadhammassetaṃ nāmantī yāgaṃ karontena dātabbadeyyadhammaṃ sandhāya vadati tadaññassa pāḷiyam deyyadhammaggaṇeneva gahitattā. Matakabhattanti matake uddissa dātabbabbhattam, pitupiṇḍanti vuttam hoti. Varapurisānanti viṣiṭṭhapurisānam, uttamapurisānanti attho. Sabbametaṃ dānanti yathāvuttabhedaṃ yaññasaddhādīdānam.

*Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 10. Saṅgārasuttavaṇṇanā

**61.** Dasame jiṇṇānam hatthisālādīnam paṭisaṅkharānam puna pākatikakaraṇam jiṇṇapaṭisaṅkharānam, tassa kāraṇaṃ jiṇṇapaṭisaṅkharānakāraṇaṃ. Bāhiraṃsamayeti satthusāsanato bāhire aññatitthiyasamaye. Sabbacatukkenātiādīsu sabbesu dvipadacatuppādādibhedeṃ pāṇeṃ ekekaṃ cattāro cattāro pāṇe vadhitvā yajitabbam yaññam sabbacatukkam nāma. Sesesupi iminā nayena attho veditabbo. Yassa vā tassa vāti nissakke sāmivacananti āha “yasmā vā tasmā vā”ti. Evamassāyanti ettha assūti nipātamattanti āha “evaṃ santepi aya”nti.

Vaḍḍhentoti paṭṭhapento. Maggabrahmacariyassa ogadham mūlam patiṭṭhābhūtam brahmacariyogadham. Tenāha “arahattamaggasaṅkhātassā”tiādi. Ukkaṭṭhaniddesena cettha arahattamaggasseva gahaṇam katanti daṭṭhabbam. Uttamam patiṭṭhābhūtam ārammaṇūpanissayabhāvena.

Appahi veyyāvaccakarādīhi attho etissāti appaṭṭhā ttha-kārassa tṭha-kāram katvā. Tenāha “yattha bahū”tiādi. Yatthāti yassaṃ paṭipadāyam. Appo samārambho etassāti appasamārambho. Pāsaṃsāti pasasārahā. Etaṃ yeva kathāpessāmīti

eteneva brāhmaṇena kathāpessāmi.

Soppenāti niddāya. Pamādenāti jāgariyādīsu ananuyuñjanato sativippavāsakkaṇṇa pamādena. Paccaṇīkapaṭiharaṇavasenāti paṭipakkhāpanayanavasena. Tathā hi bhagavato ca sāsanaṇṇa ca paṭipakkhā titthiyā, tesam haraṇato paṭihāriyam. Te hi diṭṭhiharaṇavasena diṭṭhippakāsane asamatthabhāvena ca iddhiādesanānusāsanihi haritā apanītā hontīti. “Paṭi”ti vā ayam saddo “pacchā”ti etassa attham bodheti “tasmiṇ paṭipaviṭṭhasmiṇ, añño āgañchi brāhmaṇo”tiādīsu viya, tasmā samāhite citte vigatūpakkiṇṇe katakiccena pacchā haritabbam pavattetabbanti paṭihāriyam, attano vā upakkilesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchāharaṇam paṭihāriyam, iddhiādesanānusāsaniyo ca vigatūpakkiṇṇena katakiccena ca sattahitattham puna pavattetabbā, haritesu ca attano upakkilesesu parasattānam upakkilesaharaṇāni hontīti paṭihāriyāni bhavanti, paṭihāriyameva paṭihāriyam. Paṭihāriye vā iddhiādesanānusāsaniyamudāye bhavam ekekaṇ paṭihāriyanti vuccati. Paṭihāriyam vā catutthajjhānam maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātam nimittabhūte, tato vā āgataṇṇi paṭihāriyam.

Āgatanimittenāti āgatākārasallakkaṇṇavasena. Esa nayo sesesupi. Eko rājāti dakkhiṇamadhurādhipati eko paṇḍurājā. Evampi te manoti iminā ākārena tava mano pavattoti attho. Tena pakārena pavattoti āha “somanassito vā”tiādi. Sāmaññaṇṇajotanaṇṇa visese avatiṭṭhatīti adhippāyenevaṇṇa vuttam. “Evam tava mano”ti idaṇṇa manaso somanassitatādimmattadassanaṇṇa, na pana yena so somanassito vā domanassito vā, tamdassanaṇṇa. Somanassaggahaṇṇa cettha tadekaṭṭhā rāgādayo saddhādayo ca dassitā honti, domanassaggahaṇṇa dosādayo. Dutiyanti “itthampi te mano”ti padaṇṇa. Itipīti ettha iti-saddo nidassanattho “atthīti kho, kaccāna, ayameko anto”tiādīsu viya. Tenāha “imaṇṇa imaṇṇa attham cintayamāna”nti. Pi-saddo vuttatthasampiṇḍanattho.

Kathentānam sutvāti kathentānam saddam sutvā. Tassa vasenāti tassa vitakkitassa vasena. Aṭṭakārakenāti vinicchayaṇṇakārakena.

Na ariyāṇanti ariyānam maggaṇṇhalacittam na jānātīti attho. Tañhi tena anadhigatattā cetopariyaññaṇṇenapi na sakkā viññātum, aññaṇṇa pana cittam jānātiyeva. Heṭṭhimo uparimassa cittam na jānātītiādīnapi maggaṇṇhalacittameva sandhāya vuttānīti veditabbāni. Sotāpannādayopi hi attanā adhigatameva maggaṇṇhalam parehi uppāditaṇṇa sammā cetopariyaññaṇṇena jānitaṇṇa sakkonti, na attanā anadhigatam. Sabbepi ariyā attano phalam samāpajjanti adhigatattāti dassento “etesu cā”tiādimāha. Yadi ariyā attanā adhigataphalam samāpajjanti, uparimāpi heṭṭhimam phalam samāpajjanti adhigatattā lokiyasamāpattiyo viyāti kassaci āsaṇṇkā siyā, tannivattanatthamāha “uparimo heṭṭhimam na samāpajjati”ti.

Uparimoti sakadāgāmiādiariyapuggalo. Heṭṭhimanti sotāpattiṇṇhalādiṇṇa. Na samāpajjatiṇṇa satipi adhigatatte na samāpajjati. Kasmāti ce? Kāraṇamāha “tesaṇṇhi”tiādi, tesam sakadāgāmiādiṇṇam heṭṭhimā heṭṭhimā phalasamāpatti tesu tesuyeva heṭṭhimesu ariyapuggalesu pavattati, na uparimesūti attho. Iminā heṭṭhimam phalacittam uparimassa na uppajjatiṇṇa dasseti. Kasmāti ce? Puggalantarabhāvūpagamanena paṭippassaddhattā. Etena uparimo ariyo heṭṭhimam phalasamāpattiṇṇa samāpajjati attanā adhigatattā yathā tam lokiyasamāpattinti evam pavatto hetu byabhicāritoti daṭṭhabbam. Na hi lokiyajjhānesu

puggalantarabhāvūpagamaṇaṃ nāma atthi visesābhāvato, idha pana asamugghāṭitakammakilesanirodhanena puthujjanehi viya sotāpannassa sotāpannādīhi sakadāgāmiādīnaṃ puggalantarabhāvūpagamaṇaṃ atthi. Yato heṭṭhimā heṭṭhimā phaladhammā uparūparimaggadhammehi nivattitā paṭipakkhehi viya abhibhūtā appavattidhammataṃyeva āpannā. Teneva vuttaṃ “paṭipassaddhattā”ti.

Apica kusalakiriyaappavatti nāma aññā, vipākappavatti ca aññāti anantaraphalattā ca lokuttarakusalānaṃ heṭṭhimato uparimo bhavantaragato viya hoti. Taṃtaṃphalavaseneva hi ariyānaṃ sotāpannādināmalābho. Te sace aññaphalasamaṅginopi honti, sotāpannādināmaṃpi tesāṃ avavatthitaṃ siyā. Tassa tassa vā ariyassa taṃ taṃ phalaṃ sadisanti katvā na uparimassa heṭṭhimaphalasamaṅgitāya lesopi sambhavati, kuto tassā samāpajjananti daṭṭhabbaṃ. Heṭṭhimā ca sotāpannādayo uparimaṃ sakadāgāmiphalādiṃ na samāpajjanti anadhigatattā. Na hi anadhigataṃ samāpattiṃ samāpajjitum sakkā, tasmā sabbepi ariyā attanoyeva phalaṃ samāpajjantīti niṭṭhamettha gantabbaṃ.

Pavattentāti pavattakā hutvā, pavattanavasenāti attho. Evanti yathānusiṭṭhāya anusāsaniyā vidhivasena paṭisedhavasena ca pavattitākāraparāmasanaṃ. Sā ca sammāvitakkā nāma micchāvitakkānaṃca pavattiākāradassanavasena pavattati. Tattha ānisaṃsassa ādinavassa ca vibhāvanatthaṃ aniccasaññameva, na niccasaññanti attho. Paṭiyoginivattanatthañhi eva-kāraggaṇaṃ. Idhāpi evasaddaggahaṇassa attho payojanaṃca vuttanayeneva veditabbaṃ. Idaṃ-gahaṇepi eseva nayo. Pañcakāmaguṇarāganti nidassanamattaṃ daṭṭhabbaṃ tadaññarāgassa dosādīnaṃca pahānassa icchitattā tappahānassa ca tadaññarāgādikhepassa upāyabhāvato. Tathā vuttaṃ duṭṭhalohitavimocanassa pubbaduṭṭhamasakhepanūpāyatā viya. Lokuttaradhammamevāti avadhāraṇaṃ paṭikkhepabhāvato sāvajjadhammanivattanaparaṃ daṭṭhabbaṃ, tassa adhigamūpāyānisamsabhūtānaṃ tadaññesaṃ anavajjadhammānaṃ nānantariyabhāvato.

Cintāmaṇikavijjāsarikkhakatanti iminā “cintāmaṇī”ti evaṃ laddhanāmā loke ekā vijjā atthi, yāya paresaṃ cittaṃ vijānantīti dīpeti. “Tassā kira vijjāya sādako puggalo tādise desakāle mantaṃ parijappitvā yassa cittaṃ jānitukāmo, tassa diṭṭhahatthādivisesasañjānanamukhena cittācāraṃ anuminanto kathetī”ti keci. Apare “vācaṃ niccharāpetvā tattha akkharasallakkaṇavasenā”ti vadanti.

Idaṃca pana sabbanti “bhavaṃ gotamo anekavihiṭaṃ iddhividhaṃ paccanubhotī”tiādinayappavattaṃ sabbampi.

*Saṅgārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

*Brāhmaṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 2. Mahāvaggo

### 1. Tithāyatanaṣuttavaṇṇanā

**62.** Dutiyassa paṭhame tithaṃ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo tabbinimuttassa kassaci diṭṭhivipphanditassa abhāvato. Ettha hi sattā taranti uppilavanti ummujjanimujjaṃ karonti, tasmā “titha”nti vuccati. Pāragamanasaṅkhātāñhi taraṇaṃ diṭṭhigatikānaṃ

natthi, tattheva aparāparam nimujjanummujjanavasena pilavanameva tesam taraṇaṃ nāma. Uppādakāti pūraṇakassapādayo. Titthe jātā titthiyā, yathāvuttaṃ vā diṭṭhigatasāṅkhātāṃ titthaṃ etesaṃ atthīti titthikā, titthikā eva titthiyā. Manorame ti sādupalabharitatāya abhayadisatāya ca manorame. Imesuyeva tīsu ṭhānesūti yathāvuttesu titthāyatanesu.

Yo yathā jānāti, tassa tathā vuccatīti iminā puggalajjhāsayavasena tathā vuttanti dasseti. Puggala-saddo ca tissannampi pakatīnaṃ sādharmaṇo, tasmā purisaggahaṇena tato visesaṃ yathā “attha purisapuggalā”ti. Paṭisaṃviditaṃ karotīti kevalaṃ jānanaṃ viditaṃ karoti. Anubhavati vāti vipākalakkhaṇappattaṃ anubhavati. Pubbekatahetūti antogadhāvadhāraṇaṃ padanti āha “pubbekatakammappaccayenevā”ti. Imināti “sabbāṃ taṃ pubbekatahetū”ti iminā vacanena. Kammavedananti kusalākusalakammasaṃhāraṃ vedanaṃ. Kiriyaavedananti “neva kusalākusalā na ca kammavipākā”ti evaṃ vuttaṃ kiriyaṇasaṃhāraṃ vedanaṃ. Na kevalaṃ te kammakiriyaavedanā eva paṭikkhipanti, atha kho sāsane loke ca pākaṭe vātābhādhādiroge ca paṭikkhipanti evāti dassetuṃ “ye vā ime”tiādimāha. Tattha pīṭṭhapaṭṭhānāti pīṭṭhapaṭṭhānādhikārasambhūtā. Anantaradvayepi eseṇa nayo. Sannipātikāti pīṭṭhapaṭṭhānaṃ tiṇṇampi vikāraṇaṃ sannipātato jātā. Utupariṇāmaṃ jātā sītādiutuno vipariṇāmato visamaṃ parivuttito jātā. Visamaṃ parivuttito asappāyāhārayogapaṭisevanavasena kāyassa visamaṃ parivuttito jātā. Opakkamikaṃ upakkamato nibbattaṃ. Kammavipākajāti kammassa vipākabhūtakhandhato jātā. Virodhipaccayasamuṭṭhānā dhātūnaṃ vikāravatthā, tappaccayā vā dukkhā vedanā ābhādhanaṭṭhena ābhādo, so eva ruṇṇaṭṭhena rogo. Tattha “yo yāpyalakkhaṇo, so rogo, itaro ābhādo”ti vadanti. Sabbesaṃ nesaṃ taṃtaṃdhātūnaṃ visamaṃ āsannaṃ kāraṇaṃ, na tathā itarāni. Tatthāpi ca pakopāvatthā dhātuyo āsannaṃ kāraṇaṃ, na tathā parappaccayāvatthāti daṭṭhabbaṃ. Atthaṃ eva kammavipākajāṃ ābhādaṃ sampaṭicchanti “sabbāṃ taṃ pubbekatahetū”ti vipallāsaṃ kāraṇaṃ. “Pubbe”ti purāṇassa kammassa gahitattā upapajjavedanīyampi te paṭikkhipantīti vuttaṃ “dve paṭibāhitvā”ti. Sampaṭicchantīti anujānanti.

Attanā katamūlakenāti sāhatthikakammahetu. Āṇattimūlakenāti parassa āṇāpanavasena katakammahetu. Imāti tisso vedanā. Sabbe paṭibāhantīti sabbe roge paṭisedhenti sabbesaṃ tesam ekena issareneva nimmitattā tabbhāvibhāvāsambhavato. Esa nayo sesesupī. Sabbāṃ paṭibāhantīti hetupaccayaṇapaṭisedhanato sabbāṃ nisedhenti.

Mātikaṃ nikkhipitvāti tiṇṇampi vedānaṃ asārabhāvadassanattaṃ uddesaṃ katvā. Tanti taṃ mātikaṃ. Vibhajitvā dassetunti dosadassanavaseneva vibhāgato dassetuṃ. Laddhipaṭiṭṭhāpanatthanti attano laddhiyā paṭijānāpanattaṃ. Laddhito laddhiṃ saṅkamantīti mūlalladdhito aññaladdhiṃ upagacchanti paṭijānanti. Pubbekatahetuyeva paṭisaṃvedetīti kammavedanampi vipākavedanaṃ katvā vadanti. Diṭṭhigatikā hi byāmaṃhacittā kammantaravipākantarādīni āloṇenti, asaṅkarato saññāpetuṃ na sakkonti. Yathā ca akusalakamme, evaṃ kusalakammepīti dassetuṃ “evaṃ pāṇātipātā”tiādi vuttaṃ. Tattha evanti yathā pubbekatahetu eva pāṇātipātino nāma honti, na idāni sayamkatakāraṇā, evaṃ pāṇātipātā viramaṇampi pubbekatahetu evāti vicāriyamāno pubbekatavādo akiriyaṇavādo eva sampajjati.

Kattukamyatāchando na taṇhāchando. Kattukamyatāti kātumicchā.

Paccattapurisakāroti tena tena purisena kattabbakiccaṃ na hoti pubbekatahetu eva sijjhanato. Ubhayampi taṃ esa na labbhatīti kattabbakaraṇaṃ sucaritapūraṇaṃ, akattabbaakaraṇaṃ duccharitaviratīti idaṃ ubhayampi esa na labhati. Samaṇāpi hi pubbekatakāraṇāyeva hontīti pubbekatakāraṇāyeva samaṇāpi honti, na idāni saṃvarasamādhānādinā. Assamaṇāpi pubbekatakāraṇāyevāti pubbekatakāraṇāyeva assamaṇāpi honti, na saṃvarabhedenā.

Yathā pubbekatavāde chandavāyāmānaṃ asambhavato paccattapurisakārānaṃ abhāvo, evaṃ issaranimmānavādepi issareneva sabbassa nimmitabhāvānujānanatoti vuttaṃ “pubbekatavāde vuttanayeneva veditabbo”ti. Esa nayo ahetukavādepīti āha “tathā ahetukavādepī”ti.

Imesantiādinā imesaṃ titthāyatanānaṃ tucchāsāratāya thusakoṭṭanena kuṇḍakamattassapi alābho viya paramatthalesassapi abhāvo, tathā khajjopanakobhāsato tejaso phuliṅgamattassapi abhāvo viya andhaveṇikassapi maggassa appaṭilābho viya saddamattaṃ nissāya micchābhāgena vipallatthatāya daddarajātake sasakasadisatā ca vibhāvītā hoti. Sārabhāvanti sīlasārādisampattiya sārasabbhāvaṃ. Niyyānikabhāvanti ekanteneva vaṭṭato niyyānāvahabhāvaṃ. Aniggahitoti na niggahetabbo. Tenāha “niggahetuṃ asakkuṇeyyo”ti. Asaṃkiliṭṭhoti saṃkilesavirahito. Tenāha “nikkilesa”tiādi. Anupavajjoti dhammato na upavaditabbo. Appaṭikuṭṭho nāma appaṭisedhanaṃ vā siyā anakkosanaṃ vāti tadubhayaṃ dassento “appaṭibāhito anupakuṭṭho”ti āha.

Tassa dhammassāti “ayaṃ kho pana, bhikkhave”tiādinā uddhaṭṭassa dhammassa. Pañhaṃ pucchitvāti kathetukamyatāvasena pañhaṃ pucchitvā. Yathāpaṭipāṭiyāti mātikāya yathānikkhittappaṭipāṭiyā. Dhātuyoti sabhāvadhāraṇaṭṭhena dhātuyo. Tā pana yasmā taṇhādiṭṭhikappanāparikappitaattasubhasukhasassatādipakatiādidhuvādiijivādikāyādi kā viya na icchāsabhāvā diṭṭhiādirahitehi vimuccamānaudumbarapupphādilokavohāravatthūni viya ca vācāvatthumattā, atha kho saccaparamatthabhūtāti āha “sabhāvā”ti, saccasabhāvāti attho. Attano sabhāvaṃ dhārentīti hi dhātuyo. Nijjīvanissattabhāvappakāsakoti bāhiraparikappitajīvābhāvappakāsako lokiyamahājanasaṃkappitasattābhāvappakāsako ca. Ākaraṭṭhenāti uppajjanaṭṭhānabhāvena. Uppattiṭṭhānampi hi ākaro āyatananti vuccati yathā “kambojo assānaṃ āyatana”nti. Manopavicārāti taṃ taṃ ārammaṇaṃ upecca manaso vividhacaraṇākāro. Kehi katthāti āha “vitakkavicārapādehī”tiādi. Aṭṭhārasasu ṭhānesūti cha somanassaṭṭhāniyāni, cha domanassaṭṭhāniyāni, cha upekkhāṭṭhāniyānīti evaṃ aṭṭhārasasu ṭhānesu.

Patiṭṭhādhātūti sesabhūtattayassa ceva sabbūpādārūpānañca patiṭṭhāsabhāvā dhātu. Iminā nayena ābandhanadhātūtiādisupi attho veditabbo. Apica kakkhaḷabhāvasiddho sahaajātadhammānaṃ ādhārabhāvo patiṭṭhābhāvo. Dravabhāvasiddhaṃ sampiṇḍanaṃ ābandhanaṃ. Uṇhabhāvasiddhaṃ mudutāpakkatāvahaṃ paripācanaṃ. Thaddhabhāvāvahaṃ uddhumātanaṃ vitthambhanaṃ. Rūpavivitto rūpapariyanto ākāso yesaṃ so paricchedo, tehi so asaṃphuṭṭhovāti vuttaṃ “ākāsadhātūti asaṃphuṭṭhadhātū”ti. Sañjānanavidhurā ārammaṇūpaladdhi vijānanadhātu. Vitthāratopi kathetuṃ vaṭṭati saṅkhepantogadhattā vitthārassa. Saṅkhepato kathetuṃ na vaṭṭati kathetabbassa atthassa anavasesapariyādānābhāvato. Tenāha “vitthāratova vaṭṭatī”ti. Ubhayathāti

saṅkhepato vitthārato ca.

Anipphannāpi ākāśadhātu bhūtāni upādāya gahetabbatāmattena “upādārūpa”nteva vuccati. Diṭṭhānevāti sallakkhetabbāni upādārūpabhāvasāmaññato. Tena sahaajāta vedanā vedanākkhandho samudāye pavattavohārassa avayavepi dissanato yathā “vatthekadesa daḍḍhe vatthaṃ daḍḍha”nti. “Phasso ca cetanā ca saṅkhārakkhandho”ti vuttaṃ mahābhūmakattā tesam tappadhānattā ca saṅkhārakkhandhassa. Arūpakkhandhā nāmaṃ ārammaṇābhimukhaṃ namanato nāmādhīnaggahaṇato ca. Rūpakkhandho rūpaṃ paribyaṭṭaṃ ruppanaṭṭhena. Paccayanti nissayabhūtaṃ paccayaṃ. Vibhāgena dvācattālīsa. Ekāsīti cittāni “sammasanacāroya”nti katvā. Anukkamena paṭipajjamānoti evaṃ kaṅkhāvitaraṇavisuddhiyaṃ tṭhito uparimena tissannaṃ visuddhīnaṃ sampādanavasena visuddhibhāvanaṃ ussukkāpento.

Phassāyatananti phassassa uppattiṭṭhānaṃ. Suvaṇṇādīnanti suvaṇṇamaṇivajirādīnaṃ. Ākiṇṇaṃ viya hutvā uppajjanti etthāti ākaro. Yathā cakkhu vipākaphassassa visesapaccayo, na tathā itaresanti katvā vuttaṃ “dve cakkhuviññāṇāni”tiādi. Esa nayo sesavāresupi. Dvattiṃsāya vipākaphassesu dvipañcaviññāṇasahagataphasse tṭhapetvā sesā dvāvīsati vipākaphassā veditabbā. Diṭṭhameva hoti tena samānayogakkhamattā. “Saṅkhepato tāvā”ti saṅkhepakathaṃ ārabhitvāpi vitthārakathāpettha vuttanayattā suviññeyyāvāti vuttaṃ “hetṭhā...pe... veditabba”nti.

Somanassassa uppattiṭṭhānabhūtaṃ somanassaṭṭhāniyaṃ. Tenāha “somanassassa kāraṇabhūta”nti. Upavīcaratīti upecca pavattati. Sabhāvato saṅkappato ca somanassādiuppattihetukā somanassaṭṭhāniyāditāti āha “iṭṭhaṃ vā hotū”tiādi. Catutthaṃ diṭṭhameva hoti tadavinābhāvato.

Ariyasaccānīti purimāpade uttarapadalopenāyaṃ niddesoti āha “ariyabhāvakarānī”tiādi. Visuddhimagge pakāsitam, tasmā na idha pakāsetabbanti adhippāyo. Sukhāvabodhanatthanti desiyamānāya vaṭṭakathāya sukhena avabodhanatthaṃ. Tenāha “yassa hī”tiādi. Dvādasapadanti avijjādīhi padehi dvādasapadaṃ. Paccayavaṭṭanti paccayappabandhaṃ. Kathetukāmo hoti paccayākāramukhena saccāni dassetukāmatāya. Gabbhāvakkantivaṭṭanti gabbhokkantimukhena vipākavaṭṭaṃ dasseti “gabbhassāvakkanti hotī”tiādinā. Tasmā panettha gabbhāvakkantivaseneva vaṭṭaṃ dassitanti āha “gabbhāvakkantivaṭṭasmiṃ hī”tiādi. Gabbhāvakkantivaṭṭasmiṃ mātukucchimhi nibbattanavasena pavattadhammappabandhe. Dassiteti desanāvasena dassite. Purimā dve yoniyo itarāhi oḷārikatāya paribyaṭṭatarāti vuttaṃ “gabbhāvakkanti...pe... avabodhetumpī”ti.

Paccayamattanti channaṃ dhātūnaṃ sādharmaṇaṃ paccayabhāvamattaṃ, na tehi bhāgaso nipphādiyamānaṃ paccayavisesaṃ “kuto panetaṃ channaṃ dhātūna”nti avibhāgena vuttattā. Tenāha “idaṃ vuttaṃ hotī”tiādi. Na mātu na pitu tāsam dhātūnaṃ imassa sattassa bāhirabhāvato. Gabbhassāti ettha gabbhati attabhāvabhāvena vattatīti gabbho, kalalādiavattho dhammappabandho. Tannissitattā pana sattasantāno gabbhoti vutto yathā mañcanissitā “mañcā ukkuṭṭhiṃ karontī”ti. Tannissayabhāvato mātukucchi gabbhoti vuccati “gabbhe vasati māṇavo”tiādīsu. Gabbho viyāti vā gabbho. Yathā hi nivāsaṭṭhānatāya

sattānaṃ ovaṛako “gabbho”ti vuccati, evaṃ gabbhaseyyakānaṃ sattānaṃ yāva abhijāti nivāsaṭṭhānatāya mātukucchi “gabbho”ti vuccati. Idha pana paṭhamam vuttaattheneva gabbhoti veditabbo. Tenāha “gabbho ca nāmā”tiādi.

Niratiatthena nirayo ca so yathāvuttena atthena gabbho cāti nirayagabbho. Esa nayo sesapadesupī. Ayaṃ pana viseso - devamanujādayo viya uddham dīghā ahutvā tiriyaṃ añcitā dīghāti tiracchānā. Te eva khandhakoṭṭhāsabhāvena yoni ca so vuttanayena gabbho cāti tiracchānayanigabbho. Pakaṭṭhato sukhatō apetaṃ apagamo petabhāvo, taṃ pattānaṃ visayoti pettivisayo, petayoni. Manassa ussannatāya sūrabhāvādiguṇehi upacitamānasatāya ukkaṭṭhaguṇacittatāya manussā. Dibbanti kāmaguṇādīhi kīlanti laṇṇanti jotantīti devā. Gabbhasaddo vuttanayo eva. Nānappakāroti yathāvuttena tadanantarabhedenā ca nānappakārako. Manussagabbho adhippeto supākāṭatāya paccakkhabhāvato. Okkanti mātukucchiṃ okkamitvā viya uppatitvāti katvā. Nibbattanaṃ nibbatti. Pātubhāvo uppattippakāsako ca.

Sannipāto nāma avekallajātihīnavekalleti dassetuṃ “idha mātāpitāro”tiādi vuttaṃ. Idhāti imasmiṃ sattaloke. Sannipatitāti samodhānabhāvato sannipatitā samāgatā saṃsiliṭṭhā. Utunīti utumatī sañjātapupphā. Idañca utusamayaṃ sandhāya vuttaṃ, na lokasamaññākaraṇassa lagganadivasamattaṃ. Mātugāmaṃ hi yasmiṃ gabbhāsahasāññite okāse dārako nibbattati, tattha mahatī lohitaṭṭhālakā saṇṭhahitvā aggahitapubbā eva bhijjivā paggharati, vatthu suddham hoti paggharitalohitattā anāmayattā ca. Visuddhe vatthumhi mātāpitūsu ekavāraṃ sannipatitesu yāva satta divasāni khattameva hoti. Suddham vatthu nahānato parampi katipayāni divasāni gabbhasaṇṭhahānatāya khattameva hoti parittassa lohitalessa vijjāmānattā. Tasmiṃ samaye hatthagāhaveṇigāhādīnā aṅgaparāmasanēnapi dārako nibbattatiyeva. Itthisantānēpi hi sattapi dhātū labbhanteva. Tathā hi pārīkāya nābhiparāmasanēna sāmāssa bodhisattassa, diṭṭhamaṅgalikāya nābhiparāmasanēna maṇḍabyassa nibbatti ahoṣi. Gandhanato uppannagatiyā nimittūpaṭṭhānēna sūcanato dīpanato gandhoti laddhanāmena bhavagāmikammunā abbati pavattatīti gandhabbo, tattha uppajjāmānakasatto. Paccupaṭṭhito hotīti na mātāpitūnaṃ sannipātāṃ olokayamāno samīpe ṭhito paccupaṭṭhito nāma hoti, kammayantayantito pana eko satto tasmiṃ okāse nibbattanako hotīti ayamettha adhippāyo. Tadā hi tatrūpagasatto tatrūpapattiāvahantakammasaṅkhātēna pellakayantēna tathatthāya pellito upanīto viya hoti.

Viññāṇapaccayā nāmarūpanti ettha viññāṇassa paccayabhāvenā gahitattā “tayo arūpino khandhā”ti vuttaṃ. Idha pana viññāṇaṃ paccayabhāvenā aggahetvā gabbhokkantiyā eva paccayabhāvenā gahitattā “viññāṇakkhandhampi pakkhipitvā”ti vuttaṃ. Idha pana manussagabbhassa okkantiyā adhippetattā “gabbhaseyyakānaṃ paṭisandhikkhaṇe”ti vuttaṃ.

Taṇhāya samudayasaccabhāvenā gahitattā “ṭhapetvā taṇha”nti vuttaṃ. Tasseva pabhāvikāti tasseva yathāvuttassa dukkhasaccassa uppādikā. Dukkhanirodhoti ettha dukkhaḡḡaḡaḡena taṇhāpi gahitāti āha “tesaṃ dvinnampi...pe... dukkhanirodho”ti. Avisesena hi tebhūmakavaṭṭaṃ idha dukkhanti adhippetāṃ. Atha vā dukkhassa anuppattinirodho tabbhāvikāya taṇhāya anuppattinirodhena vinā na hotīti vuttaṃ “tesaṃ dvinnampi...pe... dukkhanirodho”ti. Anuppattinirodhoti ca anuppattinirodhanimittaṃ nibbānaṃ dasseti.

“Tattha vuttanayeneva veditabba”nti vatvā ubhayattha pāḷiyā pavattiākārabhedam dassetuṃ “ayaṃ pana viseso”ti āha. Tatthāti visaddhimagge. Idhāti imasmiṃ sutte. Avijjāya tvevāti avijjāya tu eva. Asesavirāganirodhāti ettha accantameva saṅkhāre virajjati etenāti virāgo, maggo, tasmā virāgasāṅkhātena maggena asesanirodhā asesetvā nirodhā samucchindanāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Sakalassāti anavasesassa. Kevalassāti vā suddhassa, paraparikkappitasattajīvādivirahitassāti attho. Khīṇākāropi vuccati “nirujjhanam nirodho”ti iminā atthēna. Arahattampi nirodhoti vuccati nirodhante uppannattā. Nibbānampi nirodhoti vuccati avijjādīnam nirodhassa nimittabhāvato avijjādayo nirujjhanti etthāti nirodhoti katvā. Khīṇākāradassanavasenāti avijjādīnam anuppattinirodhena nirujjhanākāradassanavasena. Nibbānameva sandhāya, na pana arahattanti adhippāyo. Sabhāvadhammānam niggaho nāma yathāvuttadhammaparicchedato ūnādhikabhāvappakāsanena attasabhāvavibhāvaneneva hotīti āha “niggaṇhanto hī”tiādi.

*Titthāyatanaṣuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 2. Bhayasuttavaṇṇanā

**63.** Dutiye parittātum samatthabhāvenāti uppannabhayaṭo rakkhituṃ samatthabhāvena. Natthi ettha mātāputtaṃ aññamaññaṃ tāyituṃ samatthanti amātāputtāni, tāniyeva amātāputtikāni. Tenāha “natthi etthā”tiādi. Yanti bhummatthe upayogavacananti āha “yasmiṃ samaye”ti. Mātāpi puttaṃ passituṃ na labhati, parittātum na samatthanti adhippāyo. Puttopi mātāranti etthāpi eseṇa nayo. Cittutrāsoyeva bhayaṃ cittutrāsabhayaṃ. Iminā ottappabhayādiṃ nivatteti. Aṭaviggahaṇena aṭavivāsino vuttā “sabbo gāmo āgato”tiādīsu viyāti āha “aṭavīti cettha aṭavivāsino corā veditabbā”ti. Eteti aṭavivāsino corā. Etaṃ vuttanti “aṭavisaṅkopo”ti idaṃ vuttaṃ. Tṭhānagamanādiiriyāpathacakkasamaṅgino iriyāpathacakkasamāruḷhā nāma hontīti āha “iriyāpathacakkampi vaṭṭatī”ti. Iriyāpathoyeva pavattanaṭṭhena cakkanti iriyāpathacakkaṃ.

Pariyāyantīti parito tena tena disābhāgena gacchanti. Tenāha “ito cito ca gacchantī”ti. Mātupemena gantuṃ avisahitvā attano santikaṃ āgacchantam. Attasinehassa balavabhāvato mātarampi anapekkhitvā “attānaṃyeva rakkhissāmī”ti gacchantam. Ekasmiṃ tṭhāne nilīnanti vuttanayeneva gantvā ekasmiṃ khome padese nisinnaṃ. Kulle vātiādīsu kūlam paratīram vahaṭi pāpetīhi kullo, taraṇatthāya veḷunaḷādīhi kalāpaṃ katvā baddho. Pattharivā baddho pana uḷumpo, cāṭiādi mattikābhājanam. Vuyhamānanti udakoghena adhosotaṃ nīyamānam.

Yathāvuttāni tīṇi bhayāni samātāputtikāniyeva assutavato puthujjanassa vasena amātāputtikāni dassitānīti āha “evaṃ pariyāyato amātāputtikāni bhayāni dassetvā”ti.

*Bhayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 3. Venāgapurasuttavaṇṇanā

**64.** Tatiye evaṃnāmake janapadeti yattha nāmaggaḥaṇena kosalasaddassa ruḷhīsaddataṃ dasseti. Tathā hi kosalā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḷhīsaddena “kosalā”ti vuccati. Akkharacintakā hi idīsesu tṭhānesu yutte viya saṅgavacanāni icchanti. Ayamettha ruḷhī yathā aññatthāpi “kurūsu

viharati, aṅgesu viharatī”ti ca. Tabbisesane pana janapadasadde jātisadde ekavacanameva yathā “kosalesu janapade”ti. Cārikanti caraṇaṃ. Caraṇaṃ vā cāro, so eva cārikā. Tayidaṃ maggagamaṇaṃ idhādhīppetaṃ, na cuṇṇikagamaṇamattanti āha “addhānagamaṇaṃ gacchanto”ti. Taṃ vibhāgena dassetuṃ “cārikā ca nāmesā”tiādi vuttaṃ. Tattha dūrepīti dūrepi nātidūrepi. Sahasā gamaṇanti sīghagamaṇaṃ. Mahākassapapaccuggamaṇādīsūti ādi-saddena āḷavakādīnaṃ atthāya gamaṇaṃ saṅgaṇhāti. Bhagavā hi mahākassapattheraṃ paccuggacchanto muhuttaṃ tigāvutamaggamaṇamāsi. Āḷavakassatthāya tiṃsayojanaṃ, tathā aṅgulimālassa, pukkusātissa pana pañcacattālīsayaṇaṃ, mahākappinassa vīsayaṇasataṃ, dhaniyassatthāya satta yojanasatāni, dhammasenāpatino saddhivihārikassa vanavāsissa tissasāmaṇerasa tigāvutādhikaṃ vīsayaṇasataṃ agamāsi. Imaṃ sandhāyāti imaṃ aturitacārikaṃ sandhāya.

Upalabhiṃsūti ettha savanavasena upalabhiṃsūti imamatthaṃ dassento “sotadvāra...pe... jāniṃsū”ti āha. Sabbampi vākyaṃ avadhāraṇaphalattā antogadhāvadhāraṇanti āha “padapūraṇamatte vā nipāto”ti. Avadhāraṇatthenāti pana iminā iṭṭhatthato vadhāraṇatthaṃ kho-saddaggahaṇanti dasseti. Assosīti padaṃ kho-sadde gahite tena phullitamaṇḍitavibhūsitāṃ viya hontaṃ pūritaṃ nāma hoti, tena ca purimacchimapaḍāni saṃsiliṭṭhāni nāma honti, na tasmiṃ aggahiteti āha “padapūraṇena byañjanasiliṭṭhatāmattamevā”ti. Mattasaddo visesanivattiattho. Tenassa anattantaratthapaṇatā dassitā hoti, evasaddena pana byañjanasiliṭṭhatāya ekantikatā.

Samitapāpattāti accantaṃ anavasesato savāsanaṃ samitapāpattā. Evañhi bāhirakavītarāgasekkhāsekkhapāpasamanato bhagavato pāpasamaṇaṃ visesitaṃ hoti. Tenassa yathābhūtaguṇādhigatametaṃ nāmaṃ yadidaṃ samaṇoti dīpeti. Anekattattā nipātānaṃ idha anussavatto adhippetoti āha “khalūti anussavatto nipāto”ti. Ālapanamattanti piyālāpavacanamattaṃ. Piyasamudāhārā hete “bho”ti vā “āvuso”ti vā “devānaṃ piyā”ti vā. Gottavasenāti ettha gaṃ tāyatīti gottaṃ. Gotamoti hi pavattamānaṃ vacanaṃ buddhiṃca tāyati ekaṃsikasavayāya rakkhatīti gottaṃ. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na vattati, tathā abhidhānaṃ abhidheyyabhūtena, tasmā so gottasaṅkhāto attho tāni tāyati rakkhatīti vuccati. Ko pana soti? Aññakulaparamparāsādhāraṇaṃ tassa kulassa ādipurisasamudāgataṃ taṃkulapariyāpannasādhāraṇaṃ sāmāññarūpanti daṭṭhabbaṃ. Ettha ca samaṇoti iminā parikkhakajanehi bhagavato bahumatabhāvo dassito samitapāpatākittanato. Gotamoti iminā lokiyajanehi uccākulasambhūtā dīpitā tena uditoditavipulakhattiyakulavibhāvanato. Sabbakhattiyānañhi ādibhūtamahāsammatamahārājato paṭṭhāya asambhinnaṃ ulāratamaṃ sakyarājakulaṃ.

Kenaci pārijuñṇenāti ñātipārijuñṇabhogapārijuñṇādinā kenacipi pārijuñṇena parihāniyā anabhibhūto anajjhotthaṇo. Tathā hi tassa kulassa na kiñci pārijuñṇaṃ lokanāthassa abhijātiyaṃ, atha kho vaḍḍhiyeva. Abhinikkhamane ca tatopi samiddhatamabhāvo loke pākaṇo paññātoti. Sakyakulā pabbajitoti idaṃ vacanaṃ bhagavato saddhāpabbajitabhāvadīpanaṃ vuttaṃ mahantaṃ ñātiparivaṭṭaṃ mahantañca bhogakkhandhaṃ pahāya pabbajitabhāvasiddhito.

Itthambhūtākhyānattheti itthaṃ evaṃpakāro bhūto jātoti evaṃ kathanatthe. Upayogavacananti “abbhuggato”ti ettha abhi-saddo itthambhūtākhyānatthajotako, tena yogato “taṃ kho pana bhavanta”nti idaṃ sāmīatthe upayogavacanā. Tenāha

“tassa kho pana bhoto gotamassāti attho”ti. Kalyāṇaguṇasamannāgatoti kalyāṇehi guṇehi yutto, tannissito tabbisayatāyāti adhippāyo. Setṭhoti etthāpi eseṇa nayo. Kittetabbato kitti, sā eva saddanīyato saddoti āha “kittisaddoti kittiyevā”ti. Abhiththavanavasena pavatto saddo thutighoso. Sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharivā uggatoti anaññasādhāraṇe guṇe ārabba pavattattā sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharivā abhibhavivā uggato.

So bhagavāti yo so samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho devānaṃ atidevo sakkānaṃ atisakko brahmānaṃ atibrahmā lokanātho bhāgyavantatādīhi kāraṇehi sadevake loke “bhagavā”ti patthaṭṭakittisaddo, so bhagavā. “Bhagavā”ti ca idaṃ satthu nāmakittanaṃ. Tenāha āyasmā dhammasenāpati “bhagavāti netāṃ nāmaṃ mātaraṃ kata”ntiādi. Parato pana bhagavāti guṇakittanaṃ. Yathā kammaṭṭhānikena “araha”ntiādīsu navasu ṭhānesu paccekaṃ iti-saddaṃ yojetvā buddhaguṇā anussariyanti, evaṃ buddhaguṇasaṃkittanenaṃpi dassento “itipi araṇaṃ itipi sammāsambuddho...pe... itipi bhagavā”ti āha. “Itipetaṃ bhūtaṃ itipetaṃ taccha”ntiādīsu viya idha itisaddo āsannaṃ paccekkaṃ karaṇattho, pi-saddo saṃpiṇḍanaṃ, tena ca tesāṃ guṇānaṃ bahubhāvo dīpito, tāni ca saṃkittentena viññānaṃ cittassa sammukhībhūtāneva katvā saṃkittetabbānīti dassento “iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hoti”ti āha. Evaṃ nirūpetvā kittento yo kitteti, tassa bhagavati ativiya abhippasādo hoti.

Ārakattāti suvidūrattā. Arīnanti kilesārīnaṃ. Arānanti saṃsāracakkassa arānaṃ. Hatattāti viddhaṃsitattā. Paccayādīnanti cīvarādipaccayānañceva pūjāvisesānañca. Tatoti visuddhimaggato. Yathā ca visuddhimaggato, evaṃ taṃsaṃvaṇṇanātopi nesaṃ vitthāro gahetabbo.

Imaṃ lokanti nayidaṃ mahājanassa sammukhamattaṃ sandhāya vuttaṃ, atha kho anavasesaṃ pariyādāyāti dassetuṃ “sadevaka”ntiādi vuttaṃ. Tenāha “idāni vattabbaṃ nidasseti”ti. Pajātattāti yathāsakaṃ kammakilesehi nibbattattā. Pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṃ pārisesaṃ itaresaṃ padantarena gahitattā. Sadevakanti ca avayavena viggaho samudāyo samāsatto. Chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṃ paccāsattinayena. Tattha hi so jāto tannivāsī ca. Sabrahmakavacanena brahmakāyikā dibbaggahaṇanti etthāpi eseṇa nayo. Paccatthikasamaṇabrāhmaṇaggahaṇanti nidassanaṃ attamaṃ apaccatthikānaṃ samitabāhitapāpānañca samaṇabrāhmaṇānaṃ samaṇabrāhmaṇavacanena gahitattā. Kāmaṃ “sadevaka”ntiādivisesaṇānaṃ vasena sattavisayo lokasaddoti viññāyati tulyayogavisayattā tesāṃ, “salomako sapakkhako”ntiādīsu pana atulyayogepi ayaṃ samāso labbhatīti byabhicāradassanato pajāgahaṇanti āha “pajāvacanena sattalokaggahaṇa”nti.

Arūpino sattā attano āneñjavihārena viharantā dibbantīti devāti imaṃ nibbanaṃ labhantīti āha “sadevakaggahaṇena arūpāvacaraloko gahito”ti. Tenāha “ākāsānañcāyatanūpagānaṃ devānaṃ saṃvāsa”nti. Samārakaggahaṇena chakāmāvacaradevaloko gahito tassa savisesaṃ māssa vase vattanato. Sabrahmakaggahaṇena rūpībrahmaloko gahito arūpībrahmalokassa gahitattā. Catuparisavasenaṃ khattiyādicatuparisavasena. Itarā pana catasso parisā samārakādiggahaṇena gahitā evāti. Avasesasattaloko nāgagaruḍadibhedo.

Tihākārehīti devamārabrahmasahitatāsaṅkhātehi tīhi pakārehi. Tīsu padesūti “sadevaka”ntiādīsu tīsu padesu. Tena tenākārenāti sadevakattādinā tena tena pakārena. Tedhātukameva pariyādinanti porāṇā āhūti yojanā.

Abhiññāti yakāralopenāyaṃ niddeso, abhijānitvāti ayamettha atthoti āha “abhiññāya adhikena ñāṇena ñatvā”ti. Anumānādipaṭikkhepoti anumānatthāpattīdippaṭikkhepo ekappamāṇattā. Sabbattha appaṭihataññacāratāya hi sabbapaccakkhā buddhā bhagavanto.

Anuttaraṃ vivekasukhanti phalasamāpattisukhaṃ. Tena vimissāpi kadāci bhagavato dhammadesanā hotīti “hitvāpi”ti pi-saddaggahaṇaṃ. Bhagavā hi dhammaṃ desento yasmim̐ khaṇe parisā sādhu-kāraṃ vā deti, yathāsutaṃ vā dhammaṃ paccavekkhati, taṃ khaṇaṃ pubbabhāgena paricchinditvā phalasamāpattiṃ samāpajjati, yathāparicchedaṇca samāpattito vuṭṭhāya t̐hitaṭṭhānato paṭṭhāya dhammaṃ deseti. Appaṃ vā bahuṃ vā desentoti ugghaṭitaññussa vasena appaṃ vā, vipaṇcitaññussa neyyassa vā vasena bahuṃ vā desento. Dhammassa kalyāṇatā ca niyyānikatā ca sabbaso anavajjabhāvenevāti āha “anavajjameva katvā”ti.

Desakāyattena āṇādividhinā atisaṃjjanāṃ pabodhanaṃ desanāti sā pariyattidhammavasena veditabbāti āha “desanāya tāva cātuppadikagāthāyapī”tiādi. Nidānanigamānipi satthu desanāya anuvīdhānato tadantogadhāni evāti āha “nidānaṃ ādi, idamavocāti pariyosāna”nti.

Sāsītābbapuggalagatena yathāparādhādisāsītābbabhāvena anusāsaṇaṃ tadaṅgavinayādivasena vinayaṇaṃ sāsānanti taṃ paṭipattidhammavasena veditabbanti āha “sīlasamādhivipassanā”tiādi. Kusalānanti anavajjadhammānaṃ sīlasamathavipassanānaṃ sīladiṭṭhīnaṇca ādibhāvo taṃmūlikattā uttarimanussadhammānaṃ. Ariyamaggassa antadvayavīgamena majjhimāpaṭipadābhāvo viya sammāpaṭipattiya ārabba nibbattīnaṃ vemajjhatāpi majjhabhāvoti vuttaṃ “atthi, bhikkhave...pe... majjhimāṃ nāmā”ti. Phalaṃ pariyosānaṃ nāma saupādisesatāvasena. Nibbānaṃ pariyosānaṃ nāma anupādisesatāvasena. Idāni tesāṃ dvinnampi sāsānassa pariyosānataṃ āgamena dassetuṃ “tasmātiha tva”ntiādi vuttaṃ. “Sātthaṃ sabyañjana”ntiādivacanato dhammadesanāya ādimajjhāpariyosānaṃ adhippetanti āha “idha...pe... adhippetā”nti. Tasmim̐ tasmim̐ atthe kathāvadhīsaddappabandho gāthāvasena suttavasena ca vavatthito pariyattidhammo, so idha desanāti vutto, tassa pana attho visesato sīlādi evāti āha “bhagavā hi dhammaṃ desento...pe... dasseti”ti. Tattha sīlaṃ dassetvāti sīlaggaṇaṇa sasambhāraṃ sīlaṃ gahitaṃ, tathā maggaggahaṇaṇa sasambhāro maggoti tadubhayavasena anavasesato pariyattiatthaṃ pariyādāya tiṭṭhati. Tenāti sīlādidassanena. Atthavasena hi idha desanāya ādikalyāṇādi bhāvo adhippeto. Kathikasaṇṭhitīti kathikassa saṇṭhānaṃ kathanavasena samavattānaṃ.

Na so sātthaṃ deseti niyyānatthavirahato tassā desanāya. Ekabyañjanādiyuttā vāti sithilādi bhedesu byañjanesu ekappa-kārenea dvippa-kārenea vā byañjanena yuttā damiḷabhāsā viya. Vivaṭakaraṇatāya oṭṭhe aphaṣāpetvā uccāretabbato sabbaniroṭṭhabyañjanā vā kirātabhāsā viya. Sabbasseva vissajjanīyayuttatāya sabbavissatṭhabyañjanā vā yavanabhāsā viya. Sabbasseva sānusāratāya sabbāniggahitabyañjanā vā pārasikādimilakkhabhāsā viya. Sabbāpesā byañjanekadesavaseneva pavattiyā aparipuṇṇabyañjanāti katvā “abyañjanā”ti vuttā.

T̐hānakaraṇāni sithilāni katvā uccāretabbāṃ akkharaṃ pañcasu vaggesu

paṭhamatatiyanti evamādi sithilaṃ. Tāni asithilāni katvā uccāretabbaṃ akkharaṃ vaggesu dutiyacatutthanti evamādi dhanitaṃ. Dvimattakālaṃ dīghaṃ. Ekamattakālaṃ rassaṃ. Tadeva lahukaṃ lahukameva. Saṃyogaparaṃ dīghaṃ ca garukaṃ. Tḥānakaraṇāni niggahetvā uccāretabbaṃ niggahitaṃ. Parena sambandhaṃ katvā uccāretabbaṃ sambandhaṃ. Tathā na sambandhaṃ vavatthitaṃ. Tḥānakaraṇāni vissaṭṭhāni katvā uccāretabbaṃ vimuttaṃ. Dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedoti evaṃ sithilādivasena byañjanabuddhiyā akkharuppādakacittassa dasappakārena pabhedo. Sabbāni hi akkharāni cittasamuṭṭhānāni yathādhippetatthabyañjanato byañjanāni ca.

Amakkhetvāti amilecchetvā, avināsetvā, ahāpetvāti attho. Bhagavā yamatthaṃ ñāpetuṃ ekagāthaṃ ekavākyampi deseti, tamatthaṃ tāya desanāya parimaṇḍalapadabyañjanāya eva desetīti āha “paripuṇṇabyañjanaṃ katvā dhammaṃ desetī”ti. Idha kevalasaddo anavasesavācako, na avomissatādivācakoti āha “sakalādhivacana”nti. Paripuṇṇanti sabbaso puṇṇaṃ. Taṃ pana kiñci ūnaṃ vā adhikaṃ vā na hotīti “anūnādhikavacana”nti vuttaṃ. Tattha yadatthaṃ desitaṃ, tassa sādhaḥkattā anūnatā veditabbā, tabbidhurassa pana asādhaḥkattā anadhikātā. Sakalanti sabbabhāgavantaṃ. Paripuṇṇamevāti sabbaso paripuṇṇameva. Tenāha “ekadesanāpi aparipuṇṇā natthī”ti. Aparisuddhā desanā nāma hoti taṇhāsaṃkilesatā. Lokāmiṣaṃ cīvarādayo paccayā, tattha agadhitacittatāya lokāmiṣanirapekkho. Hitapharaṇenāti hitūpasamharaṇena. Mettābhāvanāya muduhadayoti mettābhāvanāya karuṇāya vā muduhadayo. Ullumpanasabhāvasaṇṭhitenāti sakalasaṃkilesato vaṭṭadukkhato ca uddharaṇākārāvaṭṭhitenā cittaṇa, karuṇādhippāyenāti attho. Tasmāti yasmā sikkhattayasaṅgahaṃ sakalaṃ sāsanaṃ idha brahmacariyanti adhippetuṃ, tasmā. Brahmacariyanti iminā samānādhikaraṇāni sabbapadāni yojetvā atthaṃ dassento “so dhammaṃ deseti...pe... pakāsetīti evamettha attho daṭṭhabbo”ti āha.

Sundaranti bhaddakaṃ. Bhaddakatā ca passantassa hitasukhāvahabhāvena veditabbāti āha “atthāvahaṃ sukhāvaha”nti. Tattha atthāvahanti diṭṭhadhammikasaṃparāyikaparamatthasaṃhitāvaṃ. Sukhāvahanti yathāvuttatividhasukhāvahaṃ. Tathānurūpānanti tādisānaṃ. Yādisēhi pana guṇehi bhagavā samannāgato, tehi catuppamāṇikassa lokassa sabbathāpi accantappasādanīyo tesāṃ yathābhūtasabhāvattāti dassento “yathārūpo”tiādimāha. Tattha yathābhūta...pe... arahatanti iminā dhammappamāṇalūkhappamāṇānaṃ sattānaṃ bhagavato pasādāvahatā dassitā, itarena itaresaṃ. Dassanamatampi sādhu hotīti ettha kosiya vatthu kathetabbaṃ. Ubhatopakkhikāti micchādiṭṭhisammādiṭṭhivasena ubhayapakkhikā. Kerāṭikāti saṭṭhā.

Anekattattā nipātānaṃ yāvañcidanti nipātasamudāyo adhimattappamāṇaparicchedaṃ dīpetīti āha “adhimattappamāṇaparicchedavacanameta”nti. Adhimattavippasannānīti adhikappamāṇena vippasannāni. Vippasannānīti ca pakatiākāraṃ atikkamitvā vippasannānīti attho. Nanu ca cakkhādīnaṃ indriyānaṃ manoviññeyyattā kathaṃ tena tesāṃ vippasannatā viññāyatīti āha “tassa hī”tiādi. Tassāti brāhmaṇassa. Tesanti cakkhādīnaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ. Evampi manindriyena patitṭhitokāsassa adiṭṭhattā kathaṃ manindriyassa vippasannatā tena viññāyatīti āha “yasmā

panā''tiādi. Nayaggāhapaññā hesā tassa brāhmaṇassa. Mane vippasanneyeva hoti pasannacittasamuṭṭhitarūpasampadāhi eva cakkhādīnaṃ paṭiṭṭhitokāsassa pasannatāsambhavato.

Jambonadasuvaṇṇaṃ rattavaṇṇameva hotīti āha ''surattavaṇṇassā''ti.  
Jambonadasuvaṇṇassa ghaṭikāti jambonadasuvaṇṇapiṇḍaṃ. Iminā nekkhanti nekkhappamāṇajambonadasuvaṇṇena kataṃ akatabhaṇḍaṃ vuttanti dasseti. Nekkanti vā atirekapañcasuvaṇṇena katapilandhanaṃ katabhaṇḍaṃ vuttaṃ. Tañhi ghaṭṭanamajjanakkhamaṃ hotīti. Suvaṇṇanti ca pañcadharaṇassa samaññā, tasmā pañcavīsati dharaṇahiraññavicitāṃ ābharaṇaṃ idha nekkhanti adhippetāṃ. Jambonadanti mahājambusākhāya pavattanadiyaṃ nibbattaṃ. Taṃ kira ratanaṃ rattaṃ. Suvaṇṇākāre mahājambuphalarase vā pathaviyaṃ pavittthe suvaṇṇaṅkurā uṭṭhahanti, tena suvaṇṇena katapilandhanantipi attho. Suparikammakatanti suṭṭhu kataparikkammaṃ. Sampahaṭṭhanti sammā pahaṭṭhaṃ ghaṭṭanādivasena sukataparikkammaṃ. Tenāha ''suvaṇṇakāra...pe... suparimajjitanti attho''ti.

Vāḷarūpānīti āharimāni vāḷarūpāni. ''Akappiyarūpākulo akappiyamañco pallaṅkoti sārasamāse. Ratanacitranti bhitticchēdādivasena ratanacitraṃ. Rukkhatūlalatātūlapoṭakitūlānaṃ vasena tiṇṇaṃ tūlānaṃ. Uddalomiyaṃ kecīti sārasamāsācariyā uttaravihārino ca. Tathā ekantalomiyaṃ. Koseyyakaṭṭissamayanti koseyyakasaṭṭamayāṃ. Ajinacammehīti ajinamigacammehi. Tāni kira cammāni sukhumatarāni. Tasmā dupaṭṭatipaṭṭāni katvā sibbanti. Tena vuttaṃ ''ajinappaveṇī''tiādi.

Nikāmalābhīti yathicchitalābhī. Tenāha ''icchiticchitalābhī''ti. Vipulalābhīti ulāralābhī. Kasiranti hi parittaṃ vuccati, tappaṭikkhepena akasiraṃ ulāraṃ. Tenāha ''mahantalābhī''tiādi.

Laddhā ca na kappantīti sāmāññena paṭisiddhattā sabbathā na kappatīti kassaci āsaṅkā siyā, tannivattanatthaṃ ''kiñci kiñci kappatī''tiādimāha. Tattha suddhakoseyyanti ratanaparisisbbanarahitaṃ. Ettha ca ''suddhakoseyyaṃ pana vaṭṭatī''ti vinaye vuttattā idhāpi ettakameva vuttaṃ. Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ pana ''ṭhapetvā tūlikaṃ sabbāneva gonakādīni ratanaparisisbbatāni na vaṭṭantī''ti vuttaṃ. Tattha ''ṭhapetvā tūlika''nti etena ratanasibbanarahitāpī tūlikā na vaṭṭatīti dīpeti. Vacanatoti etena vinaye vuttabhāvaṃ dasseti. Ekena vidhānenāti yathāvuttameva vidhānaṃ sandhāya vadati. Yadi evaṃ kasmā bhagavatā ''laddhā ca na kappantī''ti sāmāññena paṭisedho katoti āha ''akappiyaṃ pana upādāyā''tiādi.

Pallaṅkanti ettha pari-saddo samantatoti etasmiṃ atthe vattati, tasmā vāmūruṃ dakkhiṇūruṃca samaṃ ṭhapetvā ubho pāde aññamaññasambandhe katvā nisajjā pallaṅkanti āha ''samantato ūrubaddhāsana''nti. Ūrūnaṃ bandhanavasena nisajjā. Pallaṅkaṃ ābhujitvāti ca yathā pallaṅkavasena nisajjā hoti, evaṃ ubho pāde ābhuje samiñjite katvāti attho. Taṃ pana ubhinnaṃ pādānaṃ tathā sambandhatākaraṇanti āha ''bandhitvā''ti. Ujūṃ kāyaṃ paṇidhāyāti uparimaṃ sarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭiṃ paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamāṃsanhārūni na paṇamanti. Athassa yā tesaṃ paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyūṃ, tā na uppajjanti. Tāsu anuppajjamānāsu cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ na paripatati, vuddhiṃ phātiṃ gacchati. Tenāha ''aṭṭhārasa

piṭṭhikaṇṭake”tiādi. Ujumu kāyaṃ ṭhapetvāti uparimaṃ kāyaṃ ujukaṃ ṭhapetvā, ayameva vā pāṭho. Heṭṭhimakāyassa hi anujukaṭṭhapanam nisajjāvacaneneva bodhanti. Ujumu kāyanti ettha kāya-saddo uparimakāyavisayo.

Parimukhanti ettha pari-saddo abhisaddena samānatthoti āha “kammaṭṭhānābhimukha”nti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṃyeva purakkhatvāti attho. Ettha yathā “vanantaññeva pavisaṃ”tiādinā bhāvanānurūpaṃ senāsaṇaṃ dassitaṃ, evaṃ “nisīdāmi”ti iminā alīnānuddhaccapakkhiyo santo iriyāpatho dassito, “pallaṅkaṃ ābhujitvā”ti iminā nisajjāya daḷhabhāvo, “parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti iminā ārammaṇapariggahūpāyo. Pariggahitaniyyānanti sabbathā gahitāsammaṃsaṃ pariccattasammaṃsaṃ satim katvā, paramasatīnepakkaṃ upaṭṭhapetvāti attho. Parīti pariggahaṭṭho “pariṇāyikā”tiādīsu viya. Mukhanti niyyānaṭṭho “suññatavimokkha”ntiādīsu viya. Paṭipakkhato niggamaṇaṭṭho hi niyyānaṭṭho.

Cattāri rūpāvacarajjhānāni dibbabhāvāvahattā dibbavīhārā nāma hontīti tadāsannappavattacaṅkamopi tadupacārato dibbo nāma hotīti āha “cattāri hi rūpajjhānāni”tiādi. Samāpajjitvā caṅkamantassāti idaṃca caṅkamantassa antaranāra samāpattim samāpajjitvā uṭṭhāyutṭhāya caṅkamaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Na hi samāpattim samāpajjitvā avuṭṭhitena sakkā caṅkamitum. Samāpattito vuṭṭhāya caṅkamantassapi caṅkamoti idaṃ pana samāpattito vuṭṭhahitvā antaranāra samāpajjitvā caṅkamantassa vasena vuttaṃ. Dvīsu vīhāresūti brahmavīhāre, ariyavīhāre ca. Mettājhānādayo hitūpaṇṇāhārādivasena pavattiyā brahmabhūtā seṭṭhabhūtā vīhārāti brahmavīhārā. Anaññasādhāraṇattā pana ariyaṇaṃ vīhārāti ariyavīhārā, catassopi phalasamāpattiyo. Idha pana arahattaphalasamāpattiyeva āgatā.

Paccavekkhaṇāya phalasamāpatti kathitā samāpattim samāpajjitvā vuṭṭhitassa paccavekkhaṇāsambhavato. Caṅkamādayoti phalasamāpattim samāpannassapi samāpattito vuṭṭhitassapi caṅkamaṭṭhānanisajjādayo. Ariyacaṅkamādayo honti na pana paccavekkhantassāti adhippāyo.

*Venāgapurasuttavaṇṇanā nīṭṭhitā.*

#### 4. Sarabhasuttavaṇṇanā

**65.** Catutthe gijjhā ettha santīti gijjhaṃ, kūṭaṃ. Taṃ etassāti gijjhakūṭo. Gijjho viyāti vā gijjhaṃ, kūṭaṃ. Taṃ etassāti gijjhakūṭo, pabbato. Tasmim gijjhakūṭe. Tenāha “gijjhā vā”tiādi. Acirapakkantoti ettha na desantapakkamaṇaṃ adhippetam, atha kho sāsanaṇapakkamaṇanti dassento “imasim sāsane pabbajitvā”tiādimāha, teneva hi “imassā dhammavinayā”ti vuttaṃ. Labbhatīti lābho, catunnaṃ paccayānaṃetaṃ adhivacanaṃ. Sakkaccaṃ kātabbo dātābhoti sakkāro. Paccayā eva hi paṇītapaṇītā sundarasundarā abhisankharitvā katā sakkārāti vuccanti. Sakkāroti vā sundarakāro, parehi attano gāravakiriyaṃ pupphādīhi vā pūjā. Lābho ca sakkāro ca lābhasakkārā, te naṭṭhā pahīnā etesanti naṭṭhalābhasakkārā.

Mahālābhasakkāro uppajjīti tadā kira bhagavato mahālābhasakkāro uppajji yathā taṃ cattāro asaṅkheyye pūritadānaṇapāramisaṇcayassa. Sabbadisāsu hi yamakamahāmegho vuṭṭhahitvā mahogho viya sabbapāramiyo “ekasim attabhāve vipākaṃ dassāma”ti sampiṇḍitā viya lābhasakkāramahoghaṃ nibbattayimsu. Tato tato annapānaṇavāvatthamālāgandhavilepanādihattā khattiyabrāhmaṇādayo

āgantvā “kaṃ buddho, kaṃ bhagavā, kaṃ devadevo narāsabho purisaṣiḥo”ti bhagavantam pariyesanti, sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsam alabhamānā samantā gāvutappamāṇampi sakaṭadhurena sakaṭadhuraṃ āhacca tiṭṭhanti ceva anubandhanti ca andhakavindabrāhmaṇo viya. Yathā ca bhagavato, evaṃ bhikkhusaṅghassapi. Vuttampi cetam -

“Tena kho pana samayena bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ, bhikkhusaṅghopi sakkato hoti...pe... parikkhārāna”nti.

Tathā -

“Yāvatā kho pana, cunda, etarahi saṅgho vā gaṇo vā loke uppanno, nāhaṃ, cunda, aññaṃ ekaṃ saṅghampi samanupassāmi evaṃlābhaggayasaggappattaṃ yatharivāyaṃ, cunda, bhikkhusaṅgho”ti.

Svāyaṃ bhagavato ca saṅghassa ca uppanno lābhasakkāro ekato hutvā dvinnam mahānadīnaṃ udakaṃ viya appameyyo ahoṣi, bhagavato pana bhikkhusaṅghassa ca uppanno lābhasakkāro dhammassapi uppannoyeva. Dhammadharānañhi kato sakkāro dhammassa kato nāma hoti. Tena vuttaṃ “tiṇṇaṃ ratanānaṃ mahālābhasakkāro uppajjī”ti.

Vuttamatthaṃ pāḷiyā nidassento “yathāhā”tiādimāha. Tattha sakkatoti sakkārappatto. Yassa hi cattāro paccaye sakkatvā suabhisāṅkhate paṇītapāṇīte upaneti, so sakkato. Garukatoti garubhāvaheṭūnaṃ uttamaguṇānaṃ matthakappattiyā anaññasādhāraṇena garukārena sabbadevamanussehi pāsāṇacchattaṃ viya garukato. Yasmiñhi garubhāvaṃ paccupaṭṭhapetvā paccaye denti, so garukato. Mānitoti sammāpaṭipattiyā mānito manena piyāyito. Tāya hi viññūnaṃ manāpatā. Pūjitoti mānanādipūjāya ceva catupaccayapūjāya ca pūjito. Yassa hi sabbametam pūjanañca karonti, so pūjito. Apacitoti nīcavuttikaraṇena apacito. Satthārañhi disvā manussā hatthikkhandhādīhi otaranti, maggaṃ denti, aṃsakūṭato sātakaṃ apanenti. Āsanato vuṭṭhahanti, vandantīti evaṃ so tehi apacito nāma hoti.

Avaṇṇaṃ pattharivāti avaṇṇaṃ tattha tattha saṃkittanavasena pattharivā. Āvaṭṭanimāyanti āvaṭṭetvā gahaṇamāyaṃ. Āvaṭṭeti purimākārato nivatteti attano vase vatteti etāyāti āvaṭṭanī, māyā, tam āvaṭṭanimāyaṃ osāretvā parijappetvāti attho. Koṭito paṭṭhāyāti antimakoṭito paṭṭhāya. Thaddhakāyena pharusavācāya tiṇṇaṃ ratanānaṃ avaṇṇakathanaṃ anattāhāvaṭṭā visasiñcanasadisā hotīti āha “visaṃ siñcitvā”ti. Aññātoti aññāto. Tenāha “ññāto”tiādi.

Kāyaṅganti kāyameva aṅgaṃ, kāyassa vā aṅgaṃ, sīsādi. Vācaṅganti “hotu, sādhu”ti evamādivācāya avayavaṃ. Ekakenāti asahāyena. Imassa panatthassāti “cariyaṃ caraṇakāle”tiādinā vuttassa. Yato yato garu dhuranti yasmiṃ yasmiṃ ṭhāne dhuraṃ garu bhārikaṃ hoti, aññe balibaddā ukkhipitum na sakkonti. Yato gambhīravattanīti vattanti etthāti vattanī, dummaggassetam nāmaṃ, yasmiṃ ṭhāne udakacikkhallamahantatāya vā visamacchinnataṭabhāvena vā maggo gambhīro hotīti attho. Tadāssu kaṇhaṃ yuñjentīti assūti nipātamattaṃ, tadā kaṇhaṃ yuñjentīti attho. Yadā dhurañca garu hoti maggo ca gambhīro, tadā aññe balibadde apanetvā kaṇhameva yuñjentīti vuttaṃ hoti. Svāssu tam vahate dhuranti etthapi assūti nipātamattameva, so tam dhuraṃ vahaṭīti attho.

Gehavetananti gehe nivuṭṭhabhāvaheṭu dātabbaṃ. Kāḷako nāma nāmenāti añjanavaṇṇo kiresa, tenassa “kāḷako”ti nāmaṃ akaṃsu. Kāḷakaṃ upasaṅkamitvā āhāti kāḷako kira ekadivasaṃ cintesi “mayhaṃ mātā duggatā maṃ puttattṭhāne ṭhapetvā dukkhena poseti, yaṃnūnāhaṃ bhaṭiṃ katvā imaṃ duggatabhāvato moceyya”nti. So tato paṭṭhāya bhaṭiṃ upadhārento vicarati. Atha tasmiṃ divase gāmagorūpehi saddhiṃ tattha samīpe carati. Satthavāhaputtopi gosuttavittako, so “atthi nu kho etesaṃ gunnaṃ antare sakaṭāni uttāretuṃ samattho usabhājānīyo”ti upadhārayamāno bodhisattaṃ disvā “ayaṃ ājānīyo sakkhissati mayhaṃ sakaṭāni uttāretu”nti aññasi. Tena taṃ upasaṅkamitvā evamāha. So aññesaṃ...pe... gehameva agamāsīti tadā kira gāmadārakā “kiṃ nāmetaṃ kāḷakassa gale”ti tassa santikaṃ āgacchanti. So te anubandhitvā dūratova palāpento mātu santikaṃ gato. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Sāyanhasamayanti sāyanhakāle. Bhummatthe etaṃ upayogavacanaṃ. Na hettha accantaṣaṃyogo sambhavati. Paṭisallānā vuṭṭhitoti ettha tehi tehi saddhivihārikaantevāsikaupāsakaupāsikādisattehi ceva rūpārammaṇādisaṅkhārehi ca paṭinivattetvā apasakkitvā nilīyanaṃ vivecanaṃ kāyacittehi tato vivittatāya paṭisallānaṃ kāyaviveko, cittaviveko ca. Yo tato duvidhavivekato vuṭṭhito bhavaṅgappattiyā sabrahmacārīhi samāgamaṇa ca apeto. So paṭisallānā vuṭṭhito nāma hoti. Ayaṃ pana yasmā paṭisallānānaṃ uttamato phalasamāpattito vuṭṭhāsi, tasmā “phalasamāpattito”ti vuttaṃ. Kāyasakkhino bhavissāmāti nāmakāyena desanāsampaṭicchana vasena sakkhibhūtā bhavissāma. Nanu ca “paññatte āsane nisīdī”ti idaṃ kasmā vuttaṃ. Titthiyā hi bhagavato paṭipakkhā, te kasmā tassa āsanaṃ paññāpentīti āha “tathāgato hī”tiādi.

Viggāhikakathanti viggāhasaṃvattanikaṃ sārambhakathaṃ. Āyāceyyāsīti vacībhedaṃ katvā yāceyyāsi. Pattheyyāsīti manasā āsīceyyāsi. Piheyyāsīti tasseeva vevacanaṃ. Nittejataṃ āpannoti tejahānīyā nittejabhāvaṃ āpanno, nittejabhūtoti attho. Tato eva bhikkhuādayopi sammukhā oloketuṃ asamatthatāya pattakkhandho, patitakkhandhoti attho. Tenāha “onataḡīvo”ti. Dassitadhammesūti vuttadhammesu. Vacanamattameva hi tesaṃ, na pana dassanaṃ tādisasseva dhammassa abhāvato. Bhagavato eva vā “ime dhammā anabhisambuddhā”ti parassa vacanavasena dassitadhammesu. Paṭicarissatīti paṭicchādanavase carissati pavattissati, paṭicchādanattho eva vā carati-saddo anekatthattā dhātūnanti āha “paṭicchādessatī”ti. Aññena vā aññanti pana paṭicchādanākāradassananti āha “aññena vā vacanenā”tiādi.

Tattha aññaṃ vacananti yaṃ samanuyuñjantena bhagavatā parassa dosavibhāvanaṃ vacanaṃ vuttaṃ, taṃ tato aññeneva vacanena paṭicchādeti. “Āpattiṃ āpannosī”ti codakena vuttavacanaṃ viya “ko āpanno, kiṃ āpanno, kismiṃ āpanno, kaṃ bhaṇatha, kiṃ bhaṇathā”tiādivacanena aññaṃ āgantukakathaṃ āharanto “tvaṃ itthannāmaṃ āpattiṃ āpannosī”ti puṭṭho “pāṭaliputtaṃ gatomhī”ti vatvā puna “na tava pāṭaliputtagamaṇaṃ pucchāma, āpattiṃ pucchāmā”ti vutte tato rājagahaṃ gatomhī. Rājagahaṃ vā yāhi brāhmaṇagehaṃ vā, āpattiṃ āpannosīti. “Tattha me sūkaramaṃsaṃ laddha”ntiādīni vadanto viya samanuyuñjakena vuttavacanato aññaṃ āgantukakathaṃ āharanto apanāmessati, vikkhepaṃ

gamayissati. Appatītā honti tena atuṭṭhā asomanassikāti apaccayo, domanassetam adhivacanam. Neva attano, na paresam hitam abhirādhayatīti anabhiraddhi, domanassameva. Tenevāha “apaccayena domanassam vutta”nti.

Yassa kho pana te atthāya dhammo desitoti ettha dhamma-saddena catusaccadhammo vuttoti āha “yassa maggassa vā phalassa vā atthāyā”ti. Catusaccadhammo hi maggaphalādhigamatthāya desīyati. Na niggacchatīti na pavatteti. Nanti nam dhammam. Idāni “yassa kho pana te atthāya dhammo desito”ti ettha dhamma-saddena paṭipattidhammo dassito, na pana catusaccadhammoti adhippāyena atthavikappam dassento “atha vā”tiādīmāha. Pañca dhammāti gambhīrañānacariyabhūtānam khandhādīnam uggahasavanadhāraṇaparicayayonisomanasikāre sandhāyāha. Takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti ettha sammāsaddo ubhayatthāpi yojetabbo “sammā takkarassa sammā dukkhakkhayāyā”ti. Yo hi sammā dhammam paṭipajjati, tasseva sammā dukkhakkhayo hotīti. Yo pana vuttanayena takkaro, tassa niyyānam atthato dhammasseva niyyānanti tappaṭikkhepena “so dhammo...pe... na niyyāti na niggacchatī”ti āha.

Yadi tiracchānasīhassa nādo sabbatiracchānaekaccamanussāmanussanādato seṭṭhattā seṭṭhanādo, kimaṅgam pana tathāgatasīhassa nādoti āha “sīhanādanti seṭṭhanāda”nti. Yadi vā tiracchānasīhanādassa seṭṭhanādatā nibbhayatāya appaṭisattutāya icchitā, tathāgatasīhanādasseva ayamattho sātisayoti āha “abhītanādam appaṭināda”nti. “Atṭhānametaṃ anavakāso”tiādīnā hi yo attho vutto, tassa bhūtātāya ayam nādo seṭṭhanādo nāma hoti uttamanādo. Bhūtatto hi uttamatthoti. Imamattham pana vadantassa bhagavato aññato bhayam vā āsaṅkā vā natthīti abhītanādo nāma hoti. Abhūtañhi vadato kutoci bhayam vā āsaṅkā vā siyā, evam pana vadantam bhagavantam koci utṭhahitvā paṭibāhitum samattho nāma natthīti ayam nādo appaṭinādo nāma hoti.

Samantato nigganhanavasena todanam vijjhanam sannitodakam, sammā vā nitudanti pīlenti etenāti sannitodakam. Vācāyāti ca paccatte karaṇavacanam. Tenāha “vacanapatodenā”ti. Sañjambharimakamsūti samantato sambharitam akamsu, sabbe paribbājakā vācātodanehi tudimsūti attho. Tenāha “sambharitam...pe... vijjhimsū”ti. Siṅgālakamyevāti siṅgālameva, “segālakamyevā”tipi pāṭho. Tassevāti siṅgālaravasseva. Atha vā bheraṇḍakamyevāti bhedaṇḍasakuṇisadisamyevāti attho. Bhedaṇḍam nāma eko pakkhī dvimukho, tassa kira saddo ativiya virūpo amanāpo. Tenāha “apica bhinnassaram amanāpasaddam nadatī”ti. Sesamettha uttānameva.

*Sarabhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 5. Kesamuttisuttavaṇṇanā

**66.** Pañcame kesamuttam nivāso etesanti kesamuttiyāti āha “kesamuttanigamavāsino”ti. Atṭhavidhapānakānīti ambapānādiatṭhavidhāni pānāni.

“Mā anussavenā”tiādīsu pana eko daharakālato paṭṭhāya evam anussavo atthi, evam cirakālakatāya anussutiyā labbhamānam kathamidaṃ aññathā siyā, tasmā bhūtametanti anussavena gaṇhāti, tathā gahaṇam paṭikkhipanto “mā anussavenā”ti āha. Anu anu savanam anussavo. Aparo “amhākam pitupitāmahādivuddhānam upadesaparamparāya idamābhatam, evam paramparābhatakatham nāma na aññathā siyā, tasmā bhūtameta”nti gaṇhāti, tam paṭikkhipanto “mā paramparāyā”ti

āha. Eko kenaci kismiñci vuttamatte “evaṃ kira eta”nti gaṇhāti, taṃ nisedhento “mā itikirāyā”ti āha. Piṭakaṃ gantho sampadiyati etassāti piṭakasampadānaṃ, ganthassa uggaṇhanako. Tena piṭakauggaṇhanakabhāvena ekacco tādisaṃ ganthaṃ paṇaṃ katvā tena taṃ samentaṃ sameti, tasmā “bhūtameta”nti gaṇhāti, taṃ sandhāyesa paṭikkhepo “mā piṭakasampadānenā”ti, attano uggaḥaganthasampattiyaṃ mā gaṇhitthāti vuttaṃ hoti. Sametanti saṃgataṃ.

Koci kañci vitakkento “evameva tena bhavitabba”nti kevalaṃ attano saṅkappavasena “bhūtamida”nti gaṇhāti, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “mā takkahetū”ti. Añño “imāya yuttiyā bhūtamida”nti kevalaṃ anumānato nayaggāhena gaṇhāti, taṃ paṭikkhipanto “mā nayahetū”ti āha. Kassaci “evametaṃ siyā”ti parikappentassa ekaṃ kāraṇaṃ upaṭṭhāti, so “attheta”nti attano parikappitākārena gaṇhāti, taṃ paṭisedhento “mā ākāraparivitakkenā”ti āha. Aparassa cintayato yathāparikappitaṃ kañci atthaṃ “evametaṃ na aññathā”ti abhinivisantassa ekā diṭṭhi uppajjati. Yā yassa taṃ kāraṇaṃ nijjhāyantassa paccakkhaṃ viya nirūpetvā cintentassa khamati. So “attheta”nti diṭṭhinijjhānakkhantiyā gaṇhāti, taṃ sandhāyāha “mā diṭṭhinijjhānakkhantiyā”ti.

Akusalaverassāti pāṇātipātādipaṇcavidhaṃ veraṃ sandhāya vadati. Kodho nāma cetaso dukkhanti āha “kodhacittassa abhāvenā”ti. Kilesassāti cittaṃ vibādhentassa upatāpentassa uddhaccakukkuccādikilesassa. Sesamettha uttānameva.

*Kesamuttisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 6. Sāḷhasuttavaṇṇanā

**67.** Chaṭṭhe pāto asitabbabhojanaṃ pātarāsaṃ, bhuttaṃ pātarāsaṃ etesanti bhuttaṃpātarāsā. Dāsā nāma antojātā vā dhanakkītā vā karamarānītā vā sayamaṃ vā dāsabyamaṃ upagatā. Bhattavetanabhatā kammakārā nāma.

Nicchātoti ettha chātaṃ vuccati taṇhā jighacchāhetutāya, sā assa natthīti nicchāto. Tenāha “nittaṇho”ti. Abbhantare santāpakarānaṃ kilesānanti attano santāne darathapariḷāhajananaṃ santāpanakilesānaṃ. Antotāpanakilesānaṃ abhāvā sīto sītalo bhūto jātoti sītibhūto. Tenāha “sītālībhūto”ti. Maggaḥalanibbānasukhāni vā paṭisaṃvedetīti sukhappaṭisaṃvedī. Sesaṃ suviññeyyameva.

*Sāḷhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 7. Kathāvatthusuttavaṇṇanā

**68.** Sattame kathāvatthūnīti kathāya pavattiṭṭhānāni. Yasmā tehi vinā kathā na pavattati, tasmā “kathākāraṇānī”ti vuttaṃ. Atati satati satataṃ gacchati pavattatīti addhā, kāloti āha “atītamaddhānaṃ nāma kālopi vattatī”ti.

Dhammappavattimattatāya hi paramatthato avijjamānopi kālo tasseva dhammassa pavattivattatthāvisesaṃ upādāya teneva vohārena atītotiādinā voharīyati, atītadibhedo ca nāmāyaṃ nippariyāyato dhammānaṃyeva hoti, na kālassāti āha “khandhāpi vattantī”ti. Yathāvuttamatthaṃ itaresu dvīsu atidisati “anāgatapaccuppannesupi eseṃ nayo”ti. Atītamaddhānantiādisu ca dve pariyāyā suttantapariyāyo, abhidhammapariyāyo ca. Suttantapariyāyena paṭisandhito pubbe atīto addhā nāma, cutito pacchā anāgato addhā nāma, saha cutipaṭisandhīti tadantaraṃ paccuppanno addhā nāma. Abhidhammapariyāyena tīsu khaṇesu uppādato pubbe atīto addhā nāma, uppādato uddhaṃ anāgato addhā nāma, khaṇattayaṃ paccuppanno addhā

nāma. Tatthāyaṃ suttantadesanāti suttantapariyāyeneva atītādivisayaṃ kathaṃ dassento “atīte kassapo nāmā”tiādimāha.

Ekaṃseneva byākātabbo vissajjetabboti ekaṃsabyākaraṇīyo. “Cakkhu anicca”nti pañhe uttarapadādhāraṇaṃ sandhāya “ekaṃseneva byākātabba”nti vuttaṃ niccatāya lesassapī tattha abhāvato, purimāpadādhāraṇe pana vibhajjabyākaraṇīyatāya. Tenāha “aniccaṃ nāma cakkhūti puṭṭhena panā”tiādi. Cakkhusote visesatthasāmaññatthānaṃ asādhāraṇabhāvato dvinnāṃ tesaṃ sadisacodanā paṭicchannamukheneva byākaraṇīyā paṭikkhepavasena anuññātavasena ca vissajjitabboti āha “yathā cakkhu, tathā sotaṃ...pe... ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo pañho”ti. Taṃ jīvaṃ taṃ sarīranti jīvasarīraṇaṃ anaññatāpañhe yassa yena anaññatā coditā, so eva paramatthato nupalabbhatīti ca jhānattayassa metteyyatākittanasadisoti abyākātabbatāya ṭhapanīyo vutto. Evarūpo hi pañho tidhā avissajjanīyattā byākaraṇaṃ akatvā ṭhabetabbo.

Tiṭṭhati ettha phalaṃ tadāyattavuttitāyāti ṭhānaṃ, kāraṇanti āha “kāraṇākāraṇe”ti. Yuttena kāraṇenāti anurūpena kāraṇena. Pahotīti niggaṇhituṃ samattho hoti. Sassatavādibhāvameva dīpetīti attanā gahite ucchedavāde dosaṃ disvā attanopi sassatavādibhāvameva dīpeti. Puggalavādimhīti iminā vacchakuttiyavādimṃ dasseti. Pañhaṃ pucchante hi paṭipajjitabbā paṭipadā pañhapucchanakānaṃ vattaṃ.

Paṭicaratīti paṭicchādanavasena carati pavattati. Paṭicchādanattho eva vā caratisaddo anekatthattā dhātūnanti āha “paṭicchādetī”ti. Aññenaññanti pana paṭicchādanākāradassananti āha “aññena vacanenā”tiādi. Tattha aññena vacanenāti yaṃ codakena cuditaṃ dosaṃ vibhāvaṇaṃ vacanaṃ vuttaṃ, taṃ tato aññena vacanena paṭicchādeti. Yo hi “āpattiṃ āpannosī”ti vutte “ko āpanno, kiṃ āpanno, kismiṃ āpanno, kaṃ bhaṇatha, kiṃ bhaṇathā”ti vadati. “Evarūpaṃ kiñci tayā diṭṭha”nti vutte “na suṇāmi”ti sotaṃ vā upaneti, ayaṃ aññenaññaṃ paṭicarati nāma. “Ko āpanno”tiādinā hi codanaṃ avissajjetvā vā vikkhepāpajjanaṃ aññenaññaṃ paṭicaraanāṃ, bahiddhā kathāpanāmanaṃ vissajjetvāti ayametesāṃ viseso. Tenevāha “āgantukakathaṃ otārento”tiādi. Tattha apanāmetīti vikkhepeti. Tatrāti tasmiṃ bahiddhākathāya apanāmane.

Upanisīdati phalaṃ etthāti kāraṇaṃ upanisā, upecca nissayatīti vā upanisā, saha upanisāyāti saupanisoti āha “saupanissayo sapaccayo”ti.

Ohitasototi anaññavihitattā dhammassavanāya apanāmitasoto. Tato eva tadatthaṃ ṭhapitasoto. Kusaladhammanti ariyamaggo adhippetoti āha “ariyamagga”nti.

*Kathāvatthusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 8. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā

**69.** Atṭhame bhagavā mūlaṃ kāraṇaṃ etesaṃ yāthāvato adhigamāyāti bhagavaṃmūlakā. Tenāha “bhagavantañhi nissāya mayaṃ ime dhamme ājānāma paṭivijjhāmā”ti. Amhākaṃ dhammāti tehi attanā adhigantabbatāya vuttaṃ. Sevittabbāsevitabbānañhi yāthāvato adhigamaññāṇāni adhigacchanakasambandhīni, tāni ca sammāsambuddhamūlakāni anaññavisayattā. Tenāha “pubbe kassapasammāsambuddhenā”tiādi. Ime dhammāti ime ñāṇadhammā. Ājānāmāti abhimukhaṃ paccakkhato jānāma. Paṭivijjhāmāti tasseeva vevacanaṃ, adhigacchāmāti attho. Bhagavā netā etesanti bhagavaṃnnettikā. Netāti

sevitabbadhamme veneyyasantānaṃ pāpetā. Vinetāti asevitabbadhamme veneyyasantānato apanetā. Tadaṅgavinayādivasena vā vinetā. Atha vā yathā alamariyaññāḍassanaviseso hoti, evaṃ visesato netā. Anunetāti “ime dhammā sevittabbā, ime na sevittabbā”ti ubhayasampāpanāpanayanatthaṃ paññāpetā. Tenāha “yathāsabhāvato”tiādi.

Paṭisaranti etthāti paṭisaraṇaṃ, bhagavā paṭisaraṇaṃ etesanti bhagavaṃpaṭisaraṇā. Āpāthaṃ upagacchantā hi bhagavā paṭisaraṇaṃ samosaraṇatṭhānaṃ. Tenāha “catubhūmakadhammā”tiādi. Paṭisarati sabhāvasampañivedhavasena paccekkaṃ upagacchatīti vā paṭisaraṇaṃ, bhagavā paṭisaraṇaṃ etesanti bhagavaṃpaṭisaraṇā. Paṭisarati paṭivijjhatīti vā paṭisaraṇaṃ, tasmā paṭivijjhanavasena bhagavā paṭisaraṇaṃ etesanti bhagavaṃpaṭisaraṇā. Tenāha “apicā”tiādi. Paṭivedhavasenāti paṭivijjhitabbatāvasena. Asatipi mukhe atthato evaṃ vadanto viya hotīti āha “phasso āgacchati ahaṃ bhagavā kinnāmo”ti. Phasso ñāṇassa āpāthaṃ āgacchantoyeva hi attano “ahaṃ kinnāmo”ti nāmaṃ pucchanto viya, bhagavā cassa nāmaṃ karonto viya hoti.

Paṭibhātūti ettha paṭisaddāpekkhāya “bhagavanta”nti upayogavacanāṃ, attho pana sāmivacanavaseneva veditabboti dassento āha “bhagavato”ti. Paṭibhātūti ca bhāgo hotu. Bhagavato hi esa bhāgo, yadidaṃ dhammassa desanā, amhākaṃ pana bhāgo savananti adhippāyo. Evañhi saddalakkhaṇena sameti. Keci pana paṭibhātūti padassa dissatūti atthaṃ vadanti, ñāṇena dissatu, desiyatūti vā attho. Upatṭhātūti ñāṇassa paccupatitṭhatu. Pāliyaṃ ko adhippayāsoti ettha ko adhikappayogoti attho.

Lokavajjavasenāti lokiyajanehi pakatiyā garahitabbavajjavasena. Vipākavajjavasenāti vipākassa apāyasaṃvattanikavajjavasena. Kathantiādinā ubhayavajjavasenapi appasāvajjatāya visayaṃ dasseti. Sesamettha suviññeyyameva.

*Aññatitthiyasuttavaṇṇanā nīṭṭhitā.*

## 9. Akusalamūlasuttavaṇṇanā

**70.** Navame lubbhatīti lobho. Dussatīti doso. Muyhatīti moho. Lobhādīni panetāni asahajātānaṃ pāṇātipātādīnaṃ kesañci akusalānaṃ upanissayapaccayaṭṭhena, sahaajātānaṃ adinnādānādīnaṃ kesañci sampayuttā hutvā uppāḍakaṭṭhena, sayañca akusalānīti sāvajjadukkhavipākaṭṭhenāti āha “akusalānaṃ mūlāni, akusalāni ca tāni mūlāni”ti. Vuttampi cetāṃ “ratto kho, āvuso, rāgena abhibhūto pariyāḍinnacitto pāṇampi hanatī”tiādi. Yadapīti liṅgavipallāseṇa vuttanti āha “yopi, bhikkhave, lobho”ti. Tadapīti etthāpi eseṇa nayoti āha “sopi akusalamūla”nti. Vināpi liṅgavipallāseṇa atthayojanaṃ dassento “akusalamūlaṃ vā”tiādimāha. Sabbatthāti “yadapi, bhikkhave, doso, tadapi akusalamūla”ntiādīsu. Abhisankharotīti ettha āyūhatīti atthaṃ vatvā tañca āyūhanaṃ paccayasamavāyasiddhito sampiṇḍanaṃ rāsikaraṇaṃ viya hotīti āha “sampiṇḍeti rāsīṃ karotī”ti.

Pāliyaṃ “vadhenā”tiādīsu vadhenāti māraṇena vā pothanena vā. Vadhasaddo hi hiṃsanattho viheṭhanattho ca hoti. Bandhanenāti addubandhanādīnā. Jāniyāti dhanajāniyā, “saṃsaṃ gaṇhatha, saṃsaṃ gaṇhathā”ti evaṃ pavattitadāṇḍenāti attho. Garahāyāti pañcasikkhamuṇḍakakaraṇaṃ, gomayasiñcanaṃ, gīvāya kuraṇḍakabandhananti evamādīni katvā garahapāpanena. Tattha pañcasikkhamuṇḍakakaraṇaṃ nāma kākapakkhakaṇaṃ. Gomayasiñcanaṃ sīsena kaṇḍakāvasecanaṃ. Kuraṇḍakabandhanaṃ gaddulabandhanaṃ.

Kālasmiṃ na vadatīti yuttakāle na vadati, vattabbakālassa pubbe vā pacchā vā ayuttakāle vattā hoti. Abhūtavādīti yaṃ natthi, tassa vattā. Tenāha “bhūtaṃ na vadatī”ti. Atthaṃ na vadatīti kāraṇaṃ na vadati, akāraṇanissitaṃ nipphalaṃ vattā hoti. Dhammaṃ na vadatīti sabhāvaṃ na vadati, asabhāvaṃ vattā ayathāvādīti attho. Vinayaṃ na vadatīti saṃvaravinayaṃ na vadati, na saṃvaravinayappaṭisaṃyuttassa vattā hoti, attano suṇantassa ca na saṃvaravinayāvahassa vattāti attho.

Atacchanti abhūtattamaṃ. Tenāha “itaraṃ tasveva vevacana”nti. Atha vā abhūtanti asantaṃ avijjamānaṃ. Atacchanti atathākāraṃ.

Puññakammato eti uppajjatīti ayo, vaḍḍhi. Tappaṭikkhepena anayo, avaḍḍhīti āha “anayaṃ āpajjatīti avaḍḍhiṃ āpajjatī”ti. Māluvāsipāṭikā nāma dīghasaṇṭhānaṃ māluvāpakkaṃ, māluvāphalapoṭṭhalikāti attho. Phalitāyāti ātapena sussitvā bhinnāya. Vaṭarukkhādīnaṃ mūleti vaṭarukkhādīnaṃ samīpe. Sakabhāvena saṇṭhātuṃ na sakkontīti kasmā na sakkonti? Bhavanavināsabhaya. Rukkhamūle patitamāluvābījato hi latā uppajjitvā rukkaṃ abhiruhati. Sā mahāpattā ceva bahupattā ca mahākolirapattasaṇṭhānehi tato ca mahantatarehi sākhaṇṭhapantarehi pattehi samannāgatā. Atha naṃ rukkaṃ mūlato paṭṭhāya vinandhamānā sabbaviṭapāni sañchādetvā mahantaṃ bhāraṃ janetvā tiṭṭhati, sā vāte vāyante deve vā vassante oghanaheṭṭhāgatā olambanahetubhūtaṃ ghanabhāvaṃ janetvā tassa rukkhassa sabbasākhaṃ bhijjati, bhūmiyaṃ nipātetīti. Tato tasmiṃ rukke patiṭṭhitavimānaṃ bhijjati vinassati. Iti tā devatāyo bhavanavināsabhaya sakabhāvena saṇṭhātuṃ na sakkonti. Ettha ca yaṃ sākhaṭṭhakavimānaṃ hoti, taṃ sākhasu bhijjamānāsu tattha tattheva bhijjivā sabbasākhasu bhinnāsu sabbaṃ bhijjati, rukhaṭṭhakavimānaṃ pana yāva rukkhassa mūlamattampi tiṭṭhati, tāva na nassatīti veditabbaṃ. Tattha tattha palujjivāti tattha tattha bhijjivā. Sesamettha suviññeyameva.

*Akusalamūlasuttavaṇṇanā nīṭṭhitā.*

## 10. Uposathasuttavaṇṇanā

**71.** Dasame tadahūti ettha tasmiṃ ahanīti atthoti āha “tasmiṃ ahu uposathe”ti. Upavasanti etthāti uposatho, uposathadivaso. Upavasantīti ca sīlena vā anasanena vā khīrasāyanādividhinā vā upetā hutvā vasantīti attho. Uposathadivase hi sāsanikā sīlena, bāhirakā sabbaso āhārassa abhuñjanena khīrasāyanamadhusāyanādividhinā vā upetā hutvā viharanti. So panesa uposathadivaso atṭhamicātuddasipannarasibhedena tividho, tasmā sesadvayanivāraṇatthaṃ “pannarakasikauposathadivase”ti vuttaṃ. Vavassaggattheti vacasāyatthe. Divasaddo divāsaddo viya divasapariyāyo, tassa visesanabhāvena vuccamāno divāsaddo savisesena dīpetīti āha “divasassa divā, majjhanhike kāleti attho”ti. Paṭicchāpetvāti sampāṭicchanaṃ kāretvā. Vipākaphalenāti sadisaphalena. Na mahapphalo hoti manoduccaritadussīlyena upakkilīṭṭhabhāvato. Vipākānisamsenāti udrayaphalena. Vipākobhāsenāti paṭipakkhavigamajanitena sabhāvasaṅkhātena vipākobhāsenā. Na mahāobhāso aparisuddhabhāvato. Vipākavipphārassāti vipākavepullassa.

Nāhaṃ kvacanītiādivacanassa micchābhinivesavasena pavattattā “idaṃ tassa musāvādasmiṃ vadāmī”ti pāḷiyaṃ vuttaṃ, catukoṭīkasuññatādassanavasena pavattaṃ pana ariyadassanamevāti na tattha musāvādo. Vuttañhetam -

“Puna caparaṃ, bhikkhave, ariyasāvako iti paṭisañcikkhati ‘nāhaṃ kvacani, kassaci kiñcanatasmim, na ca mama kvacani, kismiñci kiñcanatatthī’”tiādi.

Ettha hi catukoṭikasuññatā kathitā. Kathaṃ? Ariyo hi nāhaṃ kvacanīti kvaci attānaṃ na passati, kassaci kiñcanatasminti attano attānaṃ kassaci parassa kiñcanabhāve upanetabbaṃ na passati, bhātittāhāne bhātaraṃ, sahāyaṭṭhāne sahāyaṃ, parikkhāraṭṭhāne parikkhāraṃ maññitvā upanetabbaṃ na passatīti attho. Na ca mama kvacanīti ettha mama-saddaṃ tāva ṭhapetvā kvacani parassa ca attānaṃ kvaci na passatīti ayamattho. Idāni mama-saddaṃ āharitvā “mama kismiñci kiñcanatatthī”ti so parassa attānaṃ “mama kismiñci kiñcanabhāvena atthī”ti na passati, attano bhātikaṭṭhāne bhātaraṃ, sahāyaṭṭhāne sahāyaṃ, parikkhāraṭṭhāne parikkhāraṃ kismiñci ṭhāne parassa attānaṃ iminā kiñcanabhāvena upanetabbaṃ na passatīti attho. Evamayaṃ yasmā neva katthaci attānaṃ passati, na taṃ parassa kiñcanabhāve upanetabbaṃ passati. Na katthaci parassa attānaṃ passati, na parassa attānaṃ attano kiñcanabhāve upanetabbaṃ passati, tasmā ayaṃ suññatā catukoṭikāti veditabbā.

Yasmā pana micchādittikānaṃ yāthāvadassanassa asambhavato yathāvuttacatukoṭikasuññatādassanaṃ na sambhavati, tasmā “natthi mātā, natthi pitā”tiādivacanaṃ viya micchāgāhavasena “nāhaṃ kvacanī”tiādi vuttanti yutto cettha musāvādasambhavo. Katthacīti ṭhāne, kāle vā. Atha “nipp halo”ti kasmā vuttaṃ. “Na mahapp halo”ti saddena hi mahapphalābhāvova jotito, na pana sabbathā phalābhāvoti āha “byañjana meva hi ettha sāvasesa”ntiādi. Sesapadesupīti “na mahānisama so”tiādīsupi.

Aṭṭhahi kāraṇehīti -

“Atha kho, bhante, sakko devānamindo devānaṃ tāvatimsānaṃ bhagavato aṭṭha yathābhucce vaṇṇe payirudāhāsi - ‘taṃ kiṃ maññanti, bhonto devā tāvatimsā, yāvañca so bhagavā bahujaṇahitāya paṭipanno bahujaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ, evaṃ bahujaṇahitāya paṭipannaṃ bahujaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ imināpaṅgena samannāgataṃ satthāraṃ neva atītaṃse samanupassāmi, na panetarahi aññatra tena bhagavatā’”ti -

Ādinā mahāgovindasutte vitthāritehi bahujaṇahitāya paṭipannādīhi buddhānubhāvadīpakehi aṭṭhahi kāraṇehi. Atha “navahi kāraṇehī”ti avatvā “aṭṭhahi kāraṇehī”ti kasmā vuttanti āha “ettha hi...pe... sabbe lokiyalokuttarā buddhaguṇā saṅgahitā”ti. Idaṃ vuttaṃ hoti - imasmiṃ sutte “itipi so bhagavā”ti iminā vacanena avisesato sabbepi lokiyalokuttarā buddhaguṇā dīpitā, tasmā tena dīpitaguṇe sandhāya “aṭṭhahi kāraṇehī”ti vuttanti. Arahantiādīhi pāṭiyekkaḡuṇāva niddiṭṭhāti arahantiādīhi ekekehi padehi ekeke guṇāva niddiṭṭhāti attho.

Sahatantikanti pālīdhammasahitaṃ. Purimanayeneva yojanā kātabbāti “kiliṭṭhasmiñhi kāye pasādhanaṃ pasādhetvā nakkhattaṃ kīḷamānā na sobhanti”tiādinā nayena yojanā kātabbāti attho.

Saṅghassa anussaraṇaṃ nāma tassa guṇānussaraṇamevāti āha “aṭṭhannaṃ ariyapuggalānaṃ guṇe anussarati”ti. Dve tayo vāre gāhāpitaṃ usumanti dve tayo vāre uddhanaṃ āropetvā sedanavasena gāhāpitaṃ usumaṃ. Purimanayeneva

yojanā kātabbāti “kiliṭṭhasmiñhi vatthe pasādhanam pasādhetvā nakkhattam kīlāmānā na sobhanti”tiādīnā nayena yojanā kātabbā.

Pahīnakālato paṭṭhāya...pe... viratāvāti etena pahānahetukā idhādhīppetā viratīti dasseti. Kammakkhayakaraññena hi pāṇātipātadussīlyassa pahīnattā arahanto accantameva tato paṭiviratāti vuccati samucchadavasena pahānaviratīnam adhippetattā. Kiñcāpi pahānaviramaṇānam purimapacchimakālatā natthi, maggadhammānam pana sammādiṭṭhiādīnam sammāvācādīnañca paccayapaccayuppannabhāve apekkhite sahaṇātanampi paccayapaccayuppannabhāvena gahaṇam purimapacchimabhāveneva hotīti, gahaṇappavattiākārasena paccayabhūtesu sammādiṭṭhiādīsu pahāyakadhammesu pahānakiriyāya purimakālavohāro, paccayuppannāsu ca viratīsu viramaṇakiriyāya aparakālavohāro ca hotīti pahānam vā samucchadavasena, virati paṭipassaddhivasena yojetabbā.

Atha vā pāṇo atipātīyati etenāti pāṇātipāto, pāṇaghātahetubhūto dhammasamūho. Ko pana so? Ahirikānottappadosamohavihiṃsādayo kilesā. Te hi arahanto ariyamaggena pahāya samugghātetvā pāṇātipātadussīlyato accantameva paṭiviratāti vuccanti, kilesesu pahīnesu kilesanimittassa kammassa anuppajjanato. Adinnādānam pahāyātiādīsupi eseva nayo. Viratāvāti avadhāraṇena tassā viratīyā kālādivasena apariyantatam dasseti. Yathā hi aññe samādinnaviratikāpi anavaṭṭhitacittatāya lābhajīvitādi hetu samādānam bhindanti, na evam arahanto, arahanto pana sabbaso pahīnapāṇātipātattā accantaviratā evāti.

Daṇḍanasāṅkhātassa paraviheṭṭhanassa ca parivajjanabhāvadīpanattham daṇḍasatthānam nikkhepavacananti āha “parūpaghātathāyā”tiādi. Lajjīti ettha vuttalajjāya ottappampi vuttamevāti daṭṭhabbam. Na hi pāpajigucchana pāputtāsarahitam, pāpabhayaṃ vā alajjanaṃ atthīti. Dhammagarutāya vā arahantānam dhammassa ca attā dhīnattā attādhīpatibhūtā lajjāva vuttā, na pana lokādhīpati ottappam. “Dayam mettacittatam āpannā”ti kasmā vuttam, nanu dayā-saddo “adayāpanno”tiādīsu karuṇāya pavattatīti? Saccametaṃ, ayam pana dayā-saddo anurakkhaṇattham antonītam katvā pavattamāno mettāya karuṇāya ca pavattatīti idha mettāya pavattamāno vutto. Mijjati siniyhatīti mettā, mettā etassa atthīti mettam, mettam cittam etassāti mettacitto, tassa bhāvo mettacittatā, mettāicceva attho.

Sabbapāṇabhūtahitānukampīti etena tassā viratīyā pavattavasena apariyantatam dasseti. Pāṇabhūtetī pāṇajāte. Anukampakāti karuṇāyanakā, yasmā pana mettā karuṇāya visesapaccayo hoti, tasmā vuttam “tāya eva dayāpannatāyā”ti. Evam yehi dhammehi pāṇātipātā virati sampajjati, tehi lajjāmettākaruṇādhammehi samaṅgibhāvo dassito.

Parapariggahitassa ādānanti parasantakassa ādānam. Theno vuccati coro, tassa bhāvo theyyam, kāmañcettha “lajjī dayāpanno”ti na vuttam, adhikārasena pana atthato vuttamevāti daṭṭhabbam. Yathā hi lajjādayo pāṇātipātappahānassa visesapaccayā, evam adinnādānappahānassapīti, tasmā sāpi pāḷi ānetvā vattabbā. Esa nayo ito paresupi. Atha vā sucibhūtenāti etena hīrottappādīhi samannāgamo, ahīrikādīnañca pahānam vuttamevāti “lajjī”tiādi na vuttanti daṭṭhabbam.

Aseṭṭhacariyanti aseṭṭhānam hīnānam, aseṭṭham vā lāmakam cariyam, nihīnavuttiṃ methunanti attho. Brahman seṭṭham ācāranti methunaviratimāha. Ārācārī methunāti

etena - “idhekacco na heva kho mātugāmena saddhiṃ dvayaṃdvayasamāpattiṃ samāpajjati, apica kho mātugāmassa ucchādanaparimaddananhāpanasambāhanam sādīyati, so taṃ assādeti, taṃ nikāmeti, tena ca vittiṃ āpajjati”tiādīnā vuttā sattavidhamethunasamīyogāpi paṭivirati dassitāti daṭṭhabbam.

“Saccato thetato”tiādīsu viya theta-saddo thirapariyāyo, thirabhāvo ca saccavāditāya ṭhitakathattā kathāvasena veditabboti āha “ṭhitakathāti attho”ti. Na ṭhitakathoti yathā haliddirāgādayo anavaṭṭhitasabhāvatāya na ṭhitā, evaṃ na ṭhitā kathā yassa so na ṭhitakathoti haliddirāgādayo yathā kathāya upamā honti, evaṃ yojetabbam. Esa nayo “pāsāṇalekhā viyā”tiādīsūpi. Saddhā ayati pavattati etthāti saddhāyā, saddhāyā eva saddhāyikā yathā venayikā. Saddhāya vā ayitabbā saddhāyikā, saddheyyāti attho. Vattabbatam āpajjati viṣaṃvādanatoti adhippāyo.

Ekaṃ bhattam ekabhattam, taṃ etesamatthīti ekabhattikā, ekasmiṃ divase ekavārameva bhuñjanakā. Tayidaṃ rattibhojanenapi siyāti āha “rattūparatā”ti. Evampi sāyanhabhojanenapi siyūṃ ekabhattikāti tadāsaṅkānivattanattham “viratā vikālabhojanā”ti vuttam. Aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva majjhanhikā ayam buddhānam ariyānam āciṇṇasamāciṇṇo bhojanassa kālo nāma, tadañño vikālo. Aṭṭhakathāyam pana dutiyapadena rattibhojanassa paṭikkhattattā aparāṇho “vikālo”ti vutto.

Saṅkhepato “sabbapāpassa akaraṇa”ntiādīnayappavattam bhagavato sāsanaṃ sacchandarāgappavattito naccādīnam dassanaṃ na anulometīti āha “sāsanaṃ ananulomattā”ti. Attanā payojiyamānam parehi payojāpīyamānañca naccam naccabhāvasāmaññato pāḷiyam ekeneva naccasaddena gahitam, tathā gītavāditasaddā cāti āha “naccananaccāpanādivasenā”ti. Ādi-saddena gāyanagāyāpanavādanavādāpanāni saṅgaṇhāti. Dassanena cettha savanampi saṅgahitam virūpekasesanayena. Ālocanasabhāvatāya vā pañcannaṃ viññāṇaṃ savanakiriyāyapi dassanasāṅkhepasabbhāvato dassanāicceva vuttam. Avisūkabhūtaṃ gītassa savanaṃ kadāci vaṭṭatīti āha “visūkabhūtam dassana”nti. Tathā hi vuttam paramatthajotikāya khuddakapāṭhaṭṭhakathāya “dhammūpasamhitam gītam vaṭṭati, gītūpasamhito dhammo na vaṭṭati”ti.

Yam kiñcīti ganthitam vā aganthitam vā yaṃ kiñci puppham. Gandhajātanti gandhajātiyam. Tassāpi “yaṃ kiñcī”ti vacanato dhūpitassapi adhūpitassapi yassa kassaci vilepanādi na vaṭṭatīti dasseti. Uccāti uccasaddena samānattham ekaṃ saddantaram. Seti etthāti sayanam. Uccāsayanam mahāsayanañca samaṇasārupperahitam adhippetanti āha “pamāṇātikantam akappiyattharaṇa”nti, āsandādiāsanañcettha sayanena saṅgahitanti daṭṭhabbam. Yasmā pana ādhāre paṭikkhitte tadādhārakiriyā paṭikkhattāva hoti, tasmā “uccāsayanamahāsayanā”icceva vuttam. Atthato pana tadupabhogabhūtanisajjānīpajjanehi virati dassitāti daṭṭhabbā. Atha vā “uccāsayanāsanamahāsayanāsanā”ti, etasmiṃ atthe ekasesanayena ayam niddeso kato yathā “nāmarūpapaccayā saḷāyatana”nti. āsanakiriyāpubbakattā vā sayanakiriyāya sayanaggahaṇeneva āsanampi saṅgahitanti veditabbam.

“Kīvā”ti ayam nipāto. “Kittaka”nti imassa attham bodhetīti āha “kīvamahapphaloti kittakam mahapphalo”ti. Sesapadesūti “kīvamahānisamso”tiādīsu. Ratta-saddo ratanapariyāyoti āha “pahūtarattaratanānanti pahūtena rattasaṅkhātena ratanena samannāgatāna”nti. Pāḷiyam pana “pahūtasattaratanāna”ntipi pāṭho dissati.

Bheritalasadisam katvāti bheritalam viya samam katvā. Tato ekam bhāgam na agghatīti yathāvuttam cakkavattirajjam tato soḷasabhāgato ekam bhāgam na agghati. Tato bahutaram hotīti cakkavattirajjasirito bahutaram hoti.

Cātumahārājikānantiādīsu cātumahārājikā nāma sinerupabbatassa vemajjhe honti, tesu bahū pabbataṭṭhāpi ākāsaṭṭhāpi, tesam paramparā cakkavālapabbatam pattā, khiddāpadosikā, manopadosikā, sītavalāhakā, uṇhavalāhakā, candimā, devaputto, sūriyo, devaputtoti ete sabbe cātumahārājikadevalokaṭṭhakā eva. Tettiṃsa janā tattha uppannāti tāvatimśā. Apica tāvatimśāti tesam devānam nāamevāti vuttam. Tepi atthi pabbataṭṭhakā, atthi ākāsaṭṭhakā, tesam paramparā cakkavālapabbatam pattā, tathā yāmādīnam. Ekadevalokepi hi devānam paramparā cakkavālapabbatam appattā nāma natthi. Tattha dibbasukham yātā payātā sampattāti yāmā. Tuṭṭhā pahaṭṭhāti tusitā. Pakatipaṭiyattārammaṇato atirekena ramitukāmakāle yathārucite bhoge nimminivā nimminivā ramantīti nimmanarati. Cittācāram ṇatvā parehi nimmitesu bhogesu vasam vattenti paranimmitavasavattī.

Tattha cātumahārājikānam devānam manussagaṇanāya navutivassasatasahassāni āyupamānam. Tāvatimśānam devānam tisso ca vassakoṭīyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni. Yāmānam devānam cuddasa ca vassakoṭīyo cattāri ca vassasatasahassāni. Tusitānam devānam sattapaññāsa ca vassakoṭīyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni. Nimmanaratīnam devānam dve ca vassakoṭīsatāni tisso ca vassakoṭīyo cattāri ca vassasatasahassāni. Paranimmitavasavattīnam devānam nava ca vassakoṭīsatāni ekavīsa koṭīyo ca saṭṭhi ca vassasatasahassāni.

Muṭṭhihatthapādaketi pādatalato yāva aṭaniyā heṭṭhimanto, tāva muṭṭhiratanappamāṇapādake. Tañca kho majjhimassa purisassa hatthena, yassidāni vaḍḍhakīhatthoti samaññā. Sīlasamādānato paṭṭhāya aññam kiñci akatvā dhammassavanena vā kammaṭṭhānamanasikārena vā vītināmetabbanti āha “taṃ pana upavasantena...pe... vicāretabba”nti.

Vācam bhinditvā uposathaṅgāni samādātabbānti “imañca rattim imañca divasa”nti kālāparicchadam katvā “uposathaṅgavasena aṭṭha sikkhāpadāni samādiyāmī”ti ekato katvā puna paccekam “pāṇātipātā veramaṇisikkhāpadam samādiyāmī...pe... uccāsayanamahāsayanā veramaṇisikkhāpadam samādiyāmī”ti evam vacībhedaṃ katvā yathāpāḷi samādātabbāni. Pāḷim ajānantena pana attano bhāsāya paccekam vā “buddhapaññattam uposatham adhiṭṭhāmī”ti ekato adhiṭṭhānavasena vā samādātabbāni, aññam alabhantena adhiṭṭhātabbāni. Upāsakasīlañhi attanā samādiyantenapi samādinnaṃ parasantike samādiyantenapi, ekajjham samādinnaṃpi samādinnameva hoti paccekam samādinnaṃpi. Taṃ pana ekajjham samādiyato ekāyeva virati ekā cetanā hoti. Sā pana sabbaviraticetanānam kiccakārīti tenapi sabbasikkhāpadāni samādinnaṃeva. Paccekam samādiyato pana nānaviraticetanāyo yathāsakam kiccavasena uppajjanti, sabbasamādāne pana vacībhedo kātabboyeva. Parūparodhapaṭisaṃyuttā paravihiṃsāsaṃyuttā.

Nanu ca “maṇi”nti vutte veḷuriyampi saṅgahitameva, kimattham pana veḷuriyanti āha “veḷuriyanti...pe... dassetī”ti. “Maṇi”nti vatvāva “veḷuriya”nti iminā jātimaṇibhāvaṃ dassetīti yojetabbaṃ. Ekavassikaveḷuvaṇṇanti jātito ekavassātikantaveḷuvaṇṇam. Laddhakanti sundaram. Candappabhā tāragaṇāva sabbeti yathā candappabhāya kalam sabbe tāragaṇā nānubhavantīti ayamettha atthoti āha “candappabhāti sāmiatthe paccatta”nti.

### 3. Ānandavaggo

#### 1. Channasuttavaṇṇanā

**72.** Tatiyassa paṭhame channaparibbājakoti na naggaparibbājako. Bāhirakasamayaṃ luñcitvā harantoti bāhirakānaṃ samayaṃ nisedhetvā āpanno.

Paññācakkhussa vibandhanato andhaṃ karotīti andhakaraṇoti āha “yassa rāgo uppajjati”tiādi. Acakkhukaraṇoti asamatthasamāsoyaṃ “asūriyapassāni mukhāni”tiādīsu viyāti āha “paññācakkhuṃ na karotīti acakkhukaraṇo”ti. Paññānirodhikoti anuppannāya lokiyalokuttarāya paññāya uppajjitum na deti, lokiyapaññaṃ pana aṭṭhasamāpattipañcābhīññāvasena uppannampi samucchinditvā khipatīti paññānirodhikoti evampettha attho daṭṭhabbo. Anuppannānuppadāuppannaparihāninimittatāya hi paññaṃ nirodhetīti paññānirodhiko. Vihanati vibādhatīti vighāto, dukkhanti āha “dukkhasaṅkhātassa vighātassā”ti. Kilesanibbānanti iminā asaṅkhatanibbānameva vadati. Asaṅkhatañhi nibbānaṃ nāma, taṃ paccakkhaṃ kātuṃ na detīti anibbānasamvattaniko. Lokuttaramissako kathito pubbabhāgiyassapi ariyamaggassa kathitattā.

Channasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

#### 2. Ājīvakasuttavaṇṇanā

**73.** Dutiye na aññātukāmoti na ājānitukāmoyevāti attho. Tenāha “pariggaṇhanatthaṃ pana āgato”ti, paññāya paricchinditvā upaparikkhitvā gaṇhanatthanti attho. Kāraṇāpadesoti kāraṇaniddeso. Sesamettha uttānameva.

Ājīvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

#### 3. Mahānāmasakkasuttavaṇṇanā

**74.** Tatiye gilānassa bhāvo gelaññanti āha “gilānabhāvato”ti. Dīpetīti desanākkameneva paññāpeti. Paṭhamañhi sekhasīlasamādhipaññāyo vatvā pacchā asekhasīlādīni vadanto imamatthaṃ dīpeti.

Mahānāmasakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

#### 4. Nigaṇṭhasuttavaṇṇanā

**75.** Catutthe haṃsavaṭṭakacchannenāti haṃsavaṭṭakaparicchannena, haṃsamaṇḍalākārenāti attho. Natthi etassa parisesanti aparisesaṃ. Tenāha “appamattakampi asesetvā”ti. Aparisesadhammajānanato vā aparisesasaṅkhātāṃ ñānadassanaṃ paṭijānātīti evampettha attho daṭṭhabbo. Satatanti niccaṃ. Samitanti tasseva vevacananti āha “satataṃ samitanti sabbakālaṃ nirantara”nti. Atha vā niccaṭṭhena satata-saddena abhiṇhappavatti jotitā siyāti “samita”nti vuttaṃ. Tena nirantarappavattiṃ dassetīti āha “sabbakālaṃ nirantara”nti.

Visuddhisampāpanatthāyāti rāgādīhi malehi abhijjhāvisamalobhādīhi ca upakkiliṭṭhacittānaṃ sattānaṃ visuddhipāpanatthāya. Samatikkamanatthāyāti sokassa ca paridevassa ca pahānatthāya. Atthaṃ gamanatthāyāti kāyikadukkhassa ca cetasikadomanassassa cāti imesaṃ dvinnāṃ atthaṅgamanāya, nirodhāyāti attho. Ñāyati nicchayena kamati nibbānaṃ. Taṃ vā ñāyati paṭivijjhati etenāti ñāyo, ariyamaggoti āha “maggassa adhigamanatthāyā”ti. Apaccayanibbānassa sacchikaraṇatthāyāti paccayarahitattā apaccayassa asaṅkhatassa taṇhāvānavirahitattā nibbānanti laddhanāmassa amatassa sacchikiriya, attapaccakkhatāyāti vuttaṃ hoti. Phusitvā phusitvāti patvā patvā. Sesamettha suviññeyyameva.

*Nigaṇṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 5. Nivesakasuttavaṇṇanā

**76.** Pañcame kiccakaraṇīyesu sahabhāvaṭṭhena amā hontīti amaccā. “Ayaṃ ajjhantiko”ti evaṃ jānanti, ñāyanti vāti ñātī. Sassusasurapakkhikāti sassusasurā ca tappakkhiko ca sassusasurapakkhikā. Lohitena sambaddhāti sālohitā. Pitupakkhikā vā ñātī, mātupakkhikā sālohitā. Mātupitupakkhikā vā ñātī, sassusasurapakkhikā sālohitā. Avecca ratanassa guṇe yāthāvato ñatvā pasādo aveccappasādo. So pana yasmā maggenāgatattā kenaci akampaṇīyo ca appadhamāsiyo ca hoti, tasmā evaṃ vuttaṃ “acalappasādo”ti. Bhāvaññathattanti sabhāvassa aññathattaṃ.

Vīsatiyā koṭṭhāsesūti kesādimatthaluṅgapariyantesu. Dvādasasu koṭṭhāsesūti pittādimuttapariyantesu. Catūsu koṭṭhāsesūti “yena ca santappati, yena ca jīrīyati, yena ca paridayhati, yena ca asitapītakhāyitasāyitaṃ sammā pariṇāmaṃ gacchatī”ti evaṃ vuttasu catūsu koṭṭhāsesu. Chasu koṭṭhāsesūti “uddhaṅgamā vātā, adhogamā vātā, kucchisayā vātā, koṭṭhāsāyā vātā, aṅgamaṅgānusārino vātā, assāso passāso”ti evaṃ vuttasu chasu koṭṭhāsesu. Vitthambhanaṃ sesabhūtattayasanthambhitatāpādanaṃ, “upakīḷana”nti eke. Sesam suviññeyyameva.

*Nivesakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 6-7. Paṭhamabhavasuttādivaṇṇanā

**77-78.** Chaṭṭhe abhisāṅkhāraviññānanti kammāsahajātaṃ viññānaṃ. Sesamettha suviññeyyameva. Sattame natthi vattabbaṃ.

*Paṭhamabhavasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 8. Sīlabbatasuttavaṇṇanā

**79.** Aṭṭhame dukkarakārikānuyogoti dukkarakiriya anuyogo. Upaṭṭhānena sāranti upaṭṭhānākārena sāraṃ. “Idaṃ vara”ntiādinā upaṭṭhānākāraṃ vibhāveti. Etthāti etasmim satthārā pucchite pañhe.

*Sīlabbatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 9. Gandhajātasuttavaṇṇanā

**80.** Navame mūle, mūlassa vā gandho mūlagandhoti āha “mūlavatthuko gandho”ti. Mūlaṃ vatthu etassāti mūlavatthuko. Idāni mūlaṃ gandhayogato gandhoti imamatthaṃ dassento “gandhasampannaṃ vā mūlameva mūlagandho”ti āha. Pacchimoyevettha atthavikappo yuttataroti dassetuṃ “tassa hi gandho”tiādimāha. Vassikapupphādīnanti sumanapupphādīnaṃ.

*Gandhajātasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 10. Cūḷanikāsuttavaṇṇanā

**81.** Dasame aruṇavatisuttantaatṭhuppattiyanti “bhūtapubbaṃ, bhikkhave, rājā ahosi aruṇavā nāma. Rañño kho pana, bhikkhave, aruṇavato aruṇavatī nāma rājadhānī ahosi. Aruṇavatiṃ kho pana, bhikkhave, rājadhāniṃ sikhī bhagavā arahaṃ sammāsambuddho upanissāya vihāsi. Sikhissa kho pana, bhikkhave, bhagavato arahato sammāsambuddhassa abhibhūsambhavaṃ nāma sāvakaṃ yugaṃ ahosi aggamaṃ bhaddayugaṃ. Atha kho, bhikkhave, sikhī bhagavā arahaṃ sammāsambuddho abhibhuṃ bhikkhuṃ āmantesī”tiādinā brahmasaṃyutte āgatassa aruṇavatisuttantassa atṭhuppattiyaṃ. Atippagoti ativiya pago, ativiya pātoti attho, na tāva kulesu bhattaṃ niṭṭhātīti vuttaṃ hoti.

Ujjhāyantīti avajhāyanti, heṭṭhā katvā cintenti, lāmakato cintenti. Anekavihiṭaṃ iddhivikubbaṃ katvāti “pakatīvaṇṇaṃ vijahitvā nāgavaṇṇaṃ vā dasseti, supaṇṇavaṇṇaṃ vā dasseti”tiādinā nayena āgataṃ anekappakāraṃ iddhivikubbaṃ katvā. Sahassilokadhātuntī cakkavāḷasahassaṃ. Gāthādvayaṃ abhāsīti therō kira “kathaṃ desitā kho dhammadesanā sabbesaṃ piyā manāpā”ti cintetvā “sabbepi pāsaṇḍā sabbe devamanussā attano attano samaye purisaṃkāraṃ vaṇṇayanti, vīriyassa avaṇṇavādī nāma natthi, vīriyappaṭisaṃyuttaṃ katvā desessāmi. Evamassa dhammadesanā sabbesaṃ piyā bhavissati manāpā”ti ñatvā tīsu piṭakesu vicinitvā “ārambhatha nikkamathā”ti idaṃ gāthādvayaṃ abhāsi.

Kim āloko ayanti kassa nu kho ayaṃ ālokoti. Vicinantānanti cintentānaṃ. Sabbeti lokadhātuyaṃ sabbe devā ca manussā ca. Osaṭṭāya parisāyāti dhammassavanatthaṃ samosaṭṭāya parimitaparicchināya parisāya. Atthopi nesaṃ pākaṭo ahosiṭi na kevalaṃ te saddameva assosumaṃ, atha kho atthopi tesāṃ pakatisavanūpacāre viya pākaṭo ahosi. Tena sahassaṃ lokadhātuṃ viññāpetīti adhippāyo.

Pariharantīti sineruṃ dakkhiṇato katvā parivattenti. Virocamānāti attano jutiyaṃ dibbamānā, sobhamānā vā. Tāva sahassadhā lokoti yattako candimasūriyehi obhāsiyamāno lokadhātusaṅkhāto ekeko loko, tattakena pamāṇena sahassadhā loko, iminā cakkavāḷena saddhiṃ cakkavāḷasahassanti attho. Kasmā panesā ānītāti esā cūḷanikā lokadhātu kasmā bhagavatā ānītā, desitāti attho. Majjhimikāya lokadhātuyā paricchedadassanattanti dvisahassilokadhātuyā parimāṇadassanattamaṃ.

Sahassilokadhātuyā sahassī dvisahassilokadhātu, sā cakkavāḷagaṇanāya dasasatasahassacakkavāḷaparimāṇā. Tenāha “sahassacakkavāḷāni sahassabhāgena gaṇetvā”tiādi. Kampanadevatūpasāṅkamanādinā jātacakkavāḷena saha yogakkhemaṃ ṭhānaṃ jātikkhettaṃ. Tattakāya eva jātikkhettabhāvo dhammatāvaseneva veditabbo, “pariggahavasena”ti keci. Sabbesampi buddhānaṃ evaṃ jātikkhettaṃ tannivāsīnaṃyeva ca devatānaṃ dhammābhisamayoti vadanti. Paṭisandhiggahaṇādīnaṃ sattannaṃyeva gahaṇaṃ nidassanamatthaṃ mahābhinihārādikālepi tassa pakampanassa labbhanato.

Sahassam sahassadhā katvā gaṇitaṃ majjhimikantiādinā majjhimikāya lokadhātuyā sahassam tisahassilokadhātu, sāyeva ca mahāsahassilokadhātūti dasseti. Saraseneva āṇāpavattanaṃ āṇākkhettaṃ, yaṃ ekajjhaṃ saṃvaṭṭati vivaṭṭati ca. Āṇā pharatīti tannivāsīdevatānaṃ sirasā sampaṭicchanaena vattati, tañca kho kevalaṃ buddhānubhāveneva, adhippāyavasena ca pana “yāvatā pana ākaṇkheyyā”ti vacanato buddhānaṃ avisayo nāma natthi, visayakkhettaṃ pamāṇaparicchedo nāma natthi. Visamoti sūriyuggamaṇādīnaṃ visamabhāvato visamo. Tenevāha “ekasmiṃ ṭhāne sūriyo uggato hoti”tiādi. Sesamettha suviññeyyameva.

*Cūḷanikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

*Ānandavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 4. Samaṇavaggo

### 1-5. Samaṇasuttādivaṇṇanā

**82-86.** Catutthassa paṭhame sammā ādānaṃ gahaṇaṃ samādānanti āha “samādānaṃ vuccati gahaṇa”nti. Adhikaṃ visiṭṭhaṃ sīlanti adhisīlaṃ. Lokiyasīlassa adhisīlabhāvo pariyāyenāti nippariyāyameva taṃ dassetuṃ “apica sabbampi lokiyasīla”ntiādi vuttaṃ. Sikkhitabbatoti āsevitabbato. Pañcapi dasapi vā sīlāni sīlaṃ nāma, pātimokkhasaṃvaro adhisīlaṃ nāma anavasesakāyikacetasikaṃvarabhāvato maggasīlassa padaṭṭhānabhāvato ca. Aṭṭha samāpattiyo cittaṃ, vipassanāpādaṃkajjhānaṃ adhiccittaṃ maggasamādhissa adhiṭṭhānabhāvato. Kammassakataññaṃ paññā, vipassanā adhipaññā maggapaññāya adhiṭṭhānabhāvato. Apica nibbānaṃ patthayantena samādinnaṃ pañcasīlaṃ dasasīlampi adhisīlameva nibbānādhigamassa paccayabhāvato. Nibbānaṃ patthayantena samāpannā aṭṭha samāpattiyopi adhiccittameva.

“Kalyāṇakārī kalyāṇaṃ, pāpakārī ca pāpakaṃ;  
Anubhoti dvayametaṃ, anubandhañhi kāraṇa”nti. -

Evaṃ atīte anāgate ca vaṭṭamūlakadukkhassallakkhaṇavasena saṃvegavatthutāya vimuttiākaṇkhāya paccayabhūtā kammassakatapaññāpi adhipaññāti vadanti. Dutiyatatiyacatutthapañcamāni uttānatthāneva.

*Samaṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.*

### 6. Paṭhamasikkhāsuttavaṇṇanā

**87.** Chaṭṭhe samattakārīti anūnena paripūrena ākārena samannāgato. Sikkhāpadānaṃ khuddānukhuddakattaṃ apekkhāsiddhanti āha “tatrāpi saṅghādisesaṃ khuddaka”ntiādi. Aṅguttaramahānikāyavaḷaṇṇanakaācariyāti aṅguttaranikāyaṃ parihaṇantā ācariyā, aṅguttarabhāṇakāti vuttaṃ hoti. Lokavajjaṃ nāpajjati lokavajjasikkhāpadānaṃ vītikkamasādhakassa kilesagahanassa sabbaso pahīnattā. Paṇṇattivajjameva āpajjati paṇṇattivītikkamaṃ vā ajānatopi āpattisambhavato. Cittena āpajjanto rūpiyappaṭiggahaṇaṃ āpajjati upanikkhittasādiyena āpajjati.

Brahmacariyassa ādibhūtāni ādibrahmacariyāni, tāni eva ādibrahmacariyakāni yathā “vinayo eva venayiko”ti āha “maggabrahmacariyassā”tiādi. Cattāri mahāsīlasikkhāpadānīti cattāri pārājikāni sandhāya vadati. Paṭipakkhadhammānaṃ anavasesato savanato paggharaṇato soto, ariyamaggoti āha “sotasāṅkhātena maggenā”ti. Vinipātetī virūpaṃ sadukkhaṃ saupāyāsaṃ nipātetīti vinipāto, apāyadukkhe khipanako. Dhammoti sabhāvo. Nāssa vinipāto dhammoti avinipātadhammo, na attānaṃ apāyesu vinipātanasabhāvoti vuttaṃ hoti. Kasmā? Ye dhammā apāyagamanīyā, tesam pahīnattā. Tenāha “avinipātadhammoti catūsu apāyesu apatanasabhāvo”ti. Tattha apatanasabhāvoti anuppajjanasabhāvo. Sotāpattimagganiyāmena niyatoti uparimaggādhigamassa avassaṃbhāvibhāvato niyato. Tenevāha “sambodhiparāyaṇo”ti. Heṭṭhimantato sattamabhavato upari anuppajjanadhammatāya vā niyato. Sambujjhatīti sambodhi, ariyamaggo. So pana paṭhamamaggassa adhigatattā avasiṭṭho ca adhigantabbabhāvena icchitabboti uparimaggattayasāṅkhātā sambodhi paraṃ ayaṇaṃ parā gati assāti sambodhiparāyaṇo. Tenāha “uparimaggattayasambodhiparāyaṇo”ti.

Tanubhāvāti pariyuṭṭhānamandatāya ca kadāci karahaci uppattiyā ca tanubhāvena. Tanuttañhi dvīhi kāraṇehi veditabbaṃ adhiccuppattiyā ca pariyuṭṭhānamandatāya ca. Sakadāgāmiṣṣa hi vaṭṭānusārimahājanassa viya kilesā abhiṇhaṃ na uppajjanti, kadāci karahaci uppajjanti viraḷākārā hutvā viraḷavāpīte khetto aṅkurā viya. Uppajjamānāpi ca vaṭṭānusārimahājanasseva maddantā pharantā chādentā andhakāraṃ karontā na uppajjanti, mandamandā uppajjanti tanukākārā hutvā abbhapaṭalamiva makkhikāpattamiva ca. Tattha keci therā bhaṇanti “sakadāgāmiṣṣa kilesā kiñcāpi cirena uppajjanti, bahalāva uppajjanti. Tathā hissa puttā ca dhītaro ca dissanti”ti. Etaṃ pana appamāṇaṃ. Puttadhītaro hi aṅgapaccaṅgaparāmasanamattenapi hontīti. Dvīhiyeva kāraṇehi kilesānaṃ tanuttaṃ veditabbaṃ adhiccuppattiyā ca pariyuṭṭhānamandatāya cāti.

Heṭṭhābhāgiyānanti ettha heṭṭhāti mahaggatabhūmito heṭṭhā, kāmabhūmiyanti attho. Tesam paccayabhāvena heṭṭhābhāgassa hitāti heṭṭhābhāgiyā, tesam heṭṭhābhāgiyānaṃ, heṭṭhābhāgassa kāmabhavassa paccayabhāvena gahitānanti attho. Saṃyojenti bandhanti khandhagatibhavādīhi khandhagatibhavādayo, kammaṃ vā phalenāti saṃyojanānīti āha “saṃyojanānanti bandhanāna”nti. Asamucchinnarāgādikassa hi etarahi khandhādīnaṃ āyatim khandhādīhi sambandho, samucchinnarāgādikassa pana taṃ natthi, katānampi kammānaṃ asamatthabhāvāpattito rāgādīnaṃ anvayato byatirekato ca saṃyojanaṭṭho siddho. Parikkhayenāti samucchedenā.

Opaṭatikoti upaṭatikayoniko upapatane sādhuṅkāri. Sesayonipaṭikkhepavacanamaṭaṃ. Tena gabbhavāsadukkhābhāvamāha. Tattha parinibbāyīti iminā sesadukkhābhāvaṃ. Tattha parinibbāyitā cassa kāmalo ke khandhabījassa apunāgamanavasenevāti dassetuṃ “anāvattidhammo”ti vuttaṃ. Upariyevāti brahmalokeyeva. Anāvattidhammoti tato brahmalokā punappunaṃ paṭisandhivasena na āvattanadhammo. Tenāha “yonigativasena anāgamanadhammo”ti.

Padesaṃ padesakārī ārādhētīti sīlakkhandhādīnaṃ pāripūriyā ekadesabhūtaṃ heṭṭhimamaggattayaṃ padeso, taṃ karonto padesaṃ ekadesabhūtaṃ heṭṭhimam phalattayameva ārādhēti, nipphādetīti attho. Tenāha “padesakārī puggalo nāma sotāpanno”tiādi. Paripūraṃ paripūrakārīti sīlakkhandhādīhi saddhindriyādīhi ca parito

pūraṇena paripūrasaṅkhātaṃ arahattamaggaṃ karonto nibbattento paripūraṃ arahattaphalaṃ ārādheti, nipphādetīti attho. Tenāha “paripūrakārī nāma arahā”tiādi.

*Paṭhamasikkhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 7-10. Dutiyasikkhāsuttādivaṇṇanā

**88-91.** Sattame kulā kulaṃ gamanakoti kulato kulaṃ gacchanto. Dve vā tayo vā bhaveti devamanussavasena dve vā tayo vā bhavē. Missakabhavavasena hetuṃ vuttaṃ. Desanāmettameva cetuṃ “dve vā tīṇi vā”ti. Yāva chaṭṭhabhavā saṃsarantopi kolaṃkolova hoti. Tenevāha “ayaṃhi dve vā bhavē...pe... evamettha vikappo daṭṭhabbo”ti. Uḷākulavacano vā ettha kulasaddo, kulato kulaṃ gacchatīti kolaṃkolo. Sotāpattiphalasacchikiriyato paṭṭhāya hi nīcakule uppatti nāma natthi, mahābhogakulesu eva nibbattatīti attho. Kevalo hi kulasaddo mahākulameva vadati “kulaputto”tiādīsu viya. Ekabījīti ettha khandhabījāṃ nāma kathitaṃ, khandhabījanti ca paṭisandhivīññāṇaṃ vuccati. Yassa hi sotāpannassa ekaṃ khandhabījāṃ atthi, ekaṃ bhavaggahaṇaṃ, so ekabījī nāma. Tenāha “ekasseva bhavassa bījāṃ etassa atthīti ekabījī”ti. “Mānusakaṃ bhava”nti idaṃ panettha desanāmettameva, “devabhavaṃ nibbattetī”tipi pana vattuṃ vaṭṭatiyeva.

Uddhamvāhibhāvena uddhamassa taṇhāsotaṃ vaṭṭasotaṃ vāti uddhamasoto, uddham vā gantvā paṭilabhitabbato uddhamassa maggasotanti uddhamasoto.

Paṭisandhivasena akaniṭṭhabhavaṃ gacchatīti akaniṭṭhagāmī. Yattha katthacīti avihādīsu yattha katthaci. Sappayogenāti vipassanāññābhisaṅkhārasaṅkhātena payogena saha, mahatā vipassanāpayogenāti attho. Upahaccāti etassa upagantvāti attho. Tena vemajjhātikkamo kālakiriyāpagamanañca saṅgahitaṃ hoti, tasmā āyuvemajjhaṃ atikkamitvā parinibbāyanto upahaccaparinibbāyī nāma hotīti āha “yo pana kappasahassāyukesu aviheṣu”tiādi. So tividho hotīti ñāṇassa tikkhamajjhamudubhāvena tividho hoti. Tenāha “kappasahassāyukesu”tiādi.

Saddhādhurena abhinivisitvāti “sace saddhāya sakkā nibbattetuṃ, nibbattessāmi lokuttaramagga”nti evaṃ saddhādhuravasena abhinivisitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā. Paññādhurena abhinivīṭṭhoti “sace paññāya sakkā, nibbattessāmi lokuttaramagga”nti evaṃ paññādhuraṃ katvā abhinivīṭṭho. Yathāvuttameva aṭṭhavidhattaṃ kolaṃkolasattakkhattuparamesu atidisanto “tathā kolaṃkolā sattakkhattuparamā cā”ti āha. Vuttanayeneva aṭṭha kolaṃkolā, aṭṭha sattakkhattuparamāti vuttaṃ hoti.

Tattha sattakkhattuṃ paramā bhavūpapatti attabhāvaggahaṇaṃ assa, tato paraṃ aṭṭhamaṃ bhavaṃ nādiyatīti sattakkhattuparamo. Bhagavatā gahitanāmasaseneva cetāni ariyāya jātiyā jātānaṃ tesu nāmaṇi jātāni kumārānaṃ mātāpitūhi gahitanāmaṇi viya. Ettakaṃhi tṭhānaṃ gato ekabījī nāma hoti, ettakaṃ kolaṃkolo, ettakaṃ sattakkhattuparamoti bhagavatā etesaṃ nāmaṃ gahitaṃ. Niyamato pana ayaṃ ekabījī, ayaṃ kolaṃkolo, ayaṃ sattakkhattuparamoti natthi. Ko pana nesaṃ etaṃ pabheduṃ niyametīti? Keci tāva therā “pubbahetu niyametī”ti vadanti, keci paṭhamamaggo, keci upari tayo maggā, keci tiṇṇaṃ maggānaṃ vipassanāti.

Tattha “pubbahetu niyametī”ti vāde paṭhamamaggassa upanissayo kato nāma hoti, “upari tayo maggā nirupanissayā uppannā”ti vacanaṃ āpajjati. “Paṭhamamaggo niyamehī”ti vāde upari tiṇṇaṃ maggānaṃ niratthakatā āpajjati. “Upari tayo maggā niyamenti”ti vāde paṭhamamagge anuppanneyeva upari tayo maggā uppannāti

āpajjatīti. “Tiṇṇaṃ maggānaṃ vipassanā niyametī”ti vādo pana yujjati. Sace hi upari tiṇṇaṃ maggānaṃ vipassanā balavatī hoti, ekabījī nāma hoti, tato mandatarāya kolaṃkolo, tato mandatarāya sattakkhattuparamoti.

Ekacco hi sotāpanno vaṭṭajjhāsaya hoti vaṭṭābhirato, punappunaṃ vaṭṭasmiṃyeva carati sandissati. Anāthapiṇḍiko seṭṭhi, visākhā upāsikā, cūlarathamahārathā devaputtā, anekavaṇṇo devaputto, sakko devarājā, nāgadatto devaputtoti ime hi ettakā janā vaṭṭajjhāsaya vaṭṭābhiratā ādito paṭṭhāya cha devaloke sodhetvā akaniṭṭhe ṭhatvā parinibbāyissanti, ime idha na gahitā. Na kevalañcimeva, yopi manussesuyeva sattakkhattuṃ saṃsaritvā arahattaṃ pāpuṇāti, yopi devaloke nibbatta devesuyeva sattakkhattuṃ aparāparaṃ saṃsaritvā arahattaṃ pāpuṇāti. Imepi idha na gahitā, kālena deve, kālena manusse saṃsaritvā pana arahattaṃ pāpuṇantova idha gahito, tasmā “sattakkhattuparamo”ti idaṃ idhaṭṭhakavokiṇṇabhavūpapattikasukkhavipassakassa nāmaṃ kathitanti veditabbaṃ.

“Sakideva imaṃ lokaṃ āgantvā”ti vacanato pañcasu sakadāgāmīsu cattāro vajjetvā ekova gahito. Ekacco hi idha sakadāgāmiphalaṃ patvā idheva parinibbāyati, ekacco idha patvā devaloke parinibbāyati, ekacco devaloke patvā tattheva parinibbāyati, ekacco devaloke patvā idhūpapajjitvā parinibbāyati. Ime cattāropi idha na gahitā. Yo pana idha patvā devaloke yāvatāyukaṃ vasitvā puna idhūpapajjitvā parinibbāyissati, ayaṃ ekova idha gahitoti veditabbo.

Idāni tassa pabhedam dasseto “tīsu pana vimokkhesū”tiādimāha. Imassa pana sakadāgāmīno ekabījīnā saddhiṃ kiṃ nānākaraṇanti? Ekabījissa ekāva paṭisandhi, sakadāgāmiṃsā dve paṭisandhiyo, idaṃ tesam nānākaraṇaṃ. Suññatavimokkheṇa vimuttakhīṇāsavo paṭipadāvasena catubbidho hoti, tathā animittaappaṇihitavimokkhehīti evaṃ dvādasa arahantā hontīti āha “yathā pana sakadāgāmīno, tattheva arahanto dvādasa veditabbā”ti. Aṭṭhamanavamadasamāni uttānatthāneva.

*Dutiyasikkhāsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 11. Saṅkavāsuttavaṇṇanā

**92.** Ekādasame vihārapaṭibaddhanavakammādhībhāraṃ harati pavattetīti bhārahāro. Tenevāha “nave āvāse samuṭṭhāpeti, purāṇe paṭijaggatī”ti. Sikkhitabbato sikkhā, pajjitabbato, pajjanti etehīti vā padāni, sikkhāyeva padāni sikkhāpadānīti āha “sikkhāsaṅkhātehi padehī”ti. Dassetīti paccakkhato dasseti, hatthāmalakaṃ viya pākāṭe vibhūte katvā vibhāveti. Gaṇhāpetīti te dhamme manasā anupakkhite diṭṭhiyā suppaṭividdhe kārento uggaṇhāpeti. Samussāhetīti samādhimhi ussāhaṃ janeti. Paṭiladdhaguṇehīti tāya desanāya tannissayapaccattapurisakārena ca tesam paṭividdhaguṇehi. Vodāpetīti tesam cittasantānaṃ assaddhiyādikilesamalāpagamanena pabhassaraṃ karoti. Saṇhaṃ saṇhaṃ kathetīti ativiya sukhumaṃ katvā katheti.

Accayanaṃ sādhumariyādaṃ madditvā vītikkamaṃ accayoti āha “aparādhō”ti. Acceti atikkamati etenāti vā accayo, vītikkamassa pavattanako akusaladhammo. So eva aparajjhati etenāti aparādhō. So hi aparajjhantaṃ purisaṃ adhibhavitvā pavattati. Tenāha “atikkamma adhibhavitvā pavatto”ti. Paṭiggaṇhātūti adhiṇāsanavasena sampaṭicchātūti atthoti āha “khamatū”ti. Sadevakena lokena nissaraṇanti araṇīyato ariyo, tathāgatoti āha “ariyassa vinayeti buddhassa bhagavato

sāsane’’ti. Puggalādhiṭṭhānaṃ karontoti kāmāṃ ’’vuddhi hesā’’ti dhammādhiṭṭhānavasena vākyaṃ āradhāṃ, tathāpi desanaṃ pana puggalādhiṭṭhānaṃ karonto ’’saṃvaram āpajjati’’ti āhāti yojanā.

*Saṅkavāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

*Samaṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 5. Loṇakapallavaggo

### 1. Accāyikasuttavaṇṇanā

**93.** Pañcamassa paṭhame atipātikānīti sīghaṃ pavattetabbāni. Karaṇīyānīti ettha avassake anīyasaddo daṭṭhabboti āha ’’avassakiccānī’’ti. Nikkhantasetaṅkurānīti bijato nikkhantasetaṅkurāni. Sesamettha uttānameva.

Accāyikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

### 2. Pavivekasuttavaṇṇanā

**94.** Dutiye sāṇehi vākehi nibbattitāni sāṇāni. Missasāṇāni masāṇāni na bhaṅgāni. Erakatiṇādīnīti ādi-saddena akkamakacikadalivākādīnaṃ saṅgaho. Erakādīhi katāni hi chavāni lāmakāni dussānīti ’’chavadussānī’’ti vattabbataṃ labhanti. Kuṇḍakanti tanutaraṃ taṇḍulappakaraṇaṃ. Pañca dussīlyānīti pāṇātipātādīni pañca. Cattāro āsavāti kāmāsavādayo cattāro āsavā. Sīlaggappattoti sīlena, sīlassa vā aggappatto.

*Pavivekasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

### 3. Saradasuttavaṇṇanā

**95.** Tatiye viddheti dūrībhūte. Dūrabhāvo ca ākāsassa valāhakavigamena hotīti āha ’’valāhakavigamena dūrībhūte’’ti. Teneva hi ’’viddhe vigatavalāhake’’ti vuttaṃ. Nabhaṃ abbhussakkamānoti ākāsaṃ abhilaṅghanto. Iminā taruṇasūriyabhāvo dassito. Nātidūrodite hi ādicce taruṇasūriyasamaññā. Duvidhamevassa saṃyojanaṃ natthīti orambhāgiyauddhambhāgiyavasena duvidhampi saṃyojanaṃ assa paṭhamajjhānalābhino ariyasāvakaṃ natthi. Kasmā panassa uddhambhāgiyasamyojanampi natthīti vuttaṃ. Orambhāgiyasamyojanānameva hettha pahānaṃ vuttanti āha ’’itarampī’’tiādi, itaraṃ uddhambhāgiyasamyojanaṃ puna imaṃ lokaṃ paṭisandhivasena ānetuṃ asamatthatāya natthīti vuttanti attho. Jhānalābhino hi sabbepi ariyā brahmalokūpapannā heṭṭhā na uppajjanti, uddhaṃ uddhaṃ uppajjantāpi vehapphalaṃ akaniṭṭhaṃ bhavaggañca patvā na punaṇñattha jāyanti, tattha tattheva arahattaṃ patvā parinibbāyanti. Tenevāha ’’imasmiṃ sutte jhānānāgāmī nāma kathito’’ti. Jhānavasena hi heṭṭhā na āgacchatīti jhānānāgāmī.

*Saradasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

### 4. Parisāsuttavaṇṇanā

**96.** Catutthe paccayabāhullikāti cīvarādibāhullāya paṭipannā. Avītatanṇatāya hi taṃ taṃ parikkhārajātaṃ bahuṃ lanti ādiyantīti bahulā, te eva bāhulikā yathā ’’venayiko’’ti. Te paccayabāhullāya yuttappayuttā hontīti cīvarādibāhullāya paṭipannā nāma honti. Sikkhāya agāravabhāvato sithilaṃ agāḷhaṃ gaṇhantīti sāthalikā. Sithilanti ca bhāvanapuṃsakaniddeso. Sithilasaddena samānatthassa

sathalasaddassa vasena sāthalikāti padasiddhi veditabbā. Avagamanaṭṭhenāti adhogamanaṭṭhena, orambhāgiyabhāvenāti attho. Nikkhittadhurāti oropitadhurā ujjitussāhā. Upadhiviveko nibbānaṃ. Duvidhampi vīriyanti kāyikaṃ cetasikaṃ vīriyaṃ.

Bhaṇḍanaṃ jātaṃ etesanti bhaṇḍanajātā. Visesanassa paranipātavasena cetam vuttaṃ. Aṭṭhakathāyaṃ pana visesanassa pubbanipātavaseneva atthaṃ dassento “jātabhaṇḍanā”ti āha. Kalaho jāto etesanti kalahajātāti etthāpi esevo nayo. Kalahassa pubbabhāgoti kalahassa hetubhūtā paṭibhāgā taṃsadiṣi ca anīṭṭhakiriyā. Hatthaparāmāsādivasenāti kujjhivā aññamaññaṃ hatthe gahetvā palapanaacchindanādivasena. “Ayaṃ dhammo, nāyaṃ dhammo”tiādinā viruddhavadabhūtaṃ vivādaṃ āpannāti vivādapannā. Tenāha “viruddhavadādaṃ āpannā”ti. Mukhasannissitatāya vācā idha “mukha”nti adhippetāti āha “pharusā vācā mukhasattiyo”ti.

Satipi ubhayesaṃ kalāpānaṃ paramatthato bhede pacurajanehi pana duviññeyyanānattaṃ khīrodakasammoditaṃ accantametaṃ saṃsaṭṭhaṃ viya hutvā tiṭṭhatīti āha “khīrodakaṃ viya bhūtā”ti. Yathā khīraṃca udakaṃca aññamaññaṃ saṃsandati, visuṃ na hoti, ekattaṃ viya upeti, evaṃ sāmaggivasena ekattūpagatacittuppādāti attho. Mettacittaṃ paccupaṭṭhāpetvā olokanaṃ cakkhūni viya cakkhūni nāmāti āha “upasantehi mettacakkhūhi”ti. Piyabhāvadīpakāni hi cakkhūni piyacakkhūni. Pamuditassa pīti jāyatīti pamodapaccayabalavapītimāha. Pañcavaṇṇā pīti uppajjatīti khuddikādibhedena pañcappakārā pīti uppajjati. Pītimanassāti tāya pītiyā pīṇitamanassa, passaddhiāvahehi uḷārehi pītivegehi tintacittassāti attho. Vigatadarathoti kilesapariḷāhānaṃ dūrībhāvena vūpasantadaratho.

Kena udakena dārīto pabbatappadesoti katvā āha “kandaro nāmā”tiādi. Udakassa yathāninnaṃ pavattiyā nadinibbattanabhāvena “nadikuñjo”tipi vuccati. Sāvaṭṭā nadiyo padarā. Aṭṭha māseti hemantagimhautuvasena aṭṭha māse. Khuddakā udakavāhiniyo sākā viyāti sākā. Khuddakasobbhā kusubbhā okārassa ukāraṃ katvā. Yattha upari unnatappadesato udakaṃ āgantvā tiṭṭhati ceva sandati ca, te kusubbhā khuddakāāvātā. Khuddakanadiyoti pabbatapādādito nikkhantā khuddakā nadiyo.

*Parisāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 5-7. Paṭhamaājānīyasuttādivaṇṇanā

**97-99.** Pañcame anucchavikoti rañño paribhuñjanayoggo.

Hatthapādādīaṅgasamatāyāti hatthapādādīavayavasamatāya, rañño vā senāya aṅgabhūtattā rañño aṅganti vuccati. Ānetvā hunitabbanti āhunaṃ, āhutīti atthato ekanti āha “āhutisaṅkhātaṃ piṇḍapāta”nti. Dūratopi ānetvā sīlavantesu dātabbassetam adhivacanaṃ. Piṇḍapātanti ca nidassanamattaṃ. Ānetvā hunitabbānaṃhi cīvarādīnaṃ catunnaṃ paccayānametaṃ adhivacanaṃ āhunanti. Taṃ arahatīti āhuneyyo. Paṭiggahetuṃ yuttoti tassa mahapphalabhāvakaraṇato paṭiggaṇhituṃ anucchaviko.

Pāhunakabhāttassāti disavidisato āgatānaṃ piyamanāpānaṃ ñātimittānaṃ atthāya sakkāre paṭiyattassa āgantukabhāttassa. Tañhi ṭhapetvā te tathārūpe pāhunake saṅghasseva dātuṃ yuttaṃ, saṅghova taṃ paṭiggahetuṃ yutto. Saṅghasadiṣo hi

pāhunako natthi. Tathā hesa ekasmiṃ buddhantare vītivatte dissati, kadāci asaṅkhyeyyepi kappe vītivatte. Abbokiṇṇaṅca piyamanāpatādikarehi dhammehi samannāgato. Evaṃ pāhunamassa dātuṃ yuttaṃ, pāhunaṅca paṭiggahetuṃ yuttoti pāhuneyyo. Ayañhettha adhippāyo “ñātimittā vippavutṭhā na cirasseva samāgacchanti, anavaṭṭhitā ca tesu piyamanāpatā, na evamariyasaṅgho, tasmā saṅghova pāhuneyyo”ti.

Dakkhanti etāya sattā yathādhippetāhi sampattīhi vaḍḍhantīti dakkhiṇā, paralokaṃ saddahitvā dānaṃ. Taṃ dakkhiṇaṃ arahati, dakkhiṇāya vā hito yasmā mahapphalakaraṇatāya visodhetīti dakkhiṇeyyo.

Puññatthikehi añjali karaṇīyo etthāti añjalikaraṇīyo. Ubho hettha sirasi patiṭṭhāpetvā sabbalokena kayiramānaṃ añjalikammaṃ arahatīti vā añjalikaraṇīyo. Tenāha “añjalipaggahaṇassa anucchaviko”ti.

Yadipi pāliyaṃ “anuttara”nti vuttaṃ, natthi ito uttaraṃ visiṭṭhanti hi anuttaraṃ, samampissa pana natthīti dassento “asadisa”nti āha. Khittaṃ vuttaṃ bījaṃ mahapphalabhāvakaraṇena tāyati rakkhati, khipanti vapanti ettha bījānīti vā khettaṃ, kedārādi, khettaṃ viya khettaṃ, puññānaṃ khettaṃ puññakkhettaṃ. Yathā hi rañño vā amaccassa vā sālīnaṃ vā yavānaṃ vā viruhanaṭṭhānaṃ “rañño sālikkhettaṃ yavakkhetta”nti vuccati, evaṃ saṅgho sabbalokassa puññānaṃ viruhanaṭṭhānaṃ. Saṅghaṃ nissāya hi lokassa nānappakārahitasukhasaṃvattanikāni puññāni viruhanti, tasmā saṅgho anuttaraṃ puññakkhettaṃ lokassa. Sesāṃ suviññeyyameva. Chaṭṭhasattamāni uttānatthāneva.

*Paṭhamaājāṇīyasuttādivaṇṇanā nīṭṭhitā.*

## 8. Potthakasuttavaṇṇanā

**100.** Atṭhame navoti navavāyimo. Tenāha “karaṇaṃ upādāya vuccatī”ti. Vākamayavatthanti sāṇādivākasāṭakaṃ. Dubbaṇṇoti vivaṇṇo. Dukkhasamphassoti kharasamphasso. Appaṃ agghatīti appaggho. Atibahuṃ agghanto kahāpaṇagghanaṃ hoti. Paribhogamajjhimoṃ paribhogakālavasena majjhimo. So hi navabhāvaṃ atikkamitvā jiṇṇabhāvaṃ appatto majjhe paribhogakālepi dubbaṇṇo ca dukkhasamphasso ca appagghoyeva hoti. Atibahuṃ agghanto aḍḍhaṃ agghati, jiṇṇakāle pana aḍḍhamāsakaṃ vā kākānikaṃ vā agghati. Ukkhaliparipuñchananti kāḷukkhaliṇiparipuñchanaṃ. Navotipi upasampadāya pañcavassakālato heṭṭhā jātiyā satṭhivassopi navoyeva. Dubbaṇṇatāyāti sarīravaṇṇenapi guṇavaṇṇenapi dubbaṇṇatāya. Dussīlassa hi parisamajjhe nittejatāya sarīravaṇṇopi na sampajjati, guṇavaṇṇena vattabbameva natthi. Atṭhakathāyaṃ pana sarīravaṇṇena dubbaṇṇatāpi guṇavaṇṇassa abhāvena dubbaṇṇatāyāti vuttaṃ.

Ye kho panassāti ye kho pana tassa upaṭṭhākā vā ñātimittādayo vā etaṃ puggalaṃ sevanti. Tesanti tesāṃ puggalānaṃ cha satthāre sevantānaṃ micchādiṭṭhikānaṃ viya. Devadatte sevantānaṃ kokālikādīnaṃ viya ca taṃ sevanaṃ dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya hoti. Majjhimoṃ pañcavassakālato paṭṭhāya yāva navavassakālā majjhimo nāma. Theroti dasavassato paṭṭhāya thero nāma. Evamāhaṃsūti evaṃ vadanti. Kiṃ nu kho tuyhanti tuyhaṃ bālassa bhaṇitena ko atthoti vuttaṃ hoti. Tathārūpanti tathājātikaṃ tathāsabhāvaṃ ukkhepanīyakammassa kāraṇabhūtaṃ.

Tiḥi kappāsaamsūhi suttam kantivā katavatthanti tayo kappāsaamsū gahetvā kantitasuttēna vāyitam sukhumavattham, tam navavāyimaṃ anaggham hoti, paribhogamajjhimam vīsampi tiṃsampi sahaṣṣāni agghati, jīṇṇakāle, atṭhapi dasapi sahaṣṣāni agghati.

Tesam tam hoti tesam sammāsambuddhādayo sevantā viya tam sevanam dīgharattam hitāya sukhāya hoti. Sammāsambuddhañhi ekaṃ nissāya yāvajjakālā muccanakasattānam pamāṇam natthi, tathā sārīputtattheramahāmoggallānatthere avasese ca asīti mahāsāvake nissāya saggagatasattānam pamāṇam natthi, yāvajjakālā tesam diṭṭhānugatiṃ paṭipannasattānampi pamāṇam natthiyeva. Ādheyyam gacchatīti tassa mahātherassa tam atthanissitam vacanam yathā gandhakaraṇḍake kāsikavattham ādhātābbatam ṭhapetābbatam gacchati, evam uttamaṇḍe sirasmiṃ hadaye ca ādhātābbatam ṭhapetābbatam gacchati.

*Potthakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 9. Loṇakapallasuttavaṇṇanā

**101.** Navame yathā yathā kammaṃ karotīti yena yena pakārena pāṇaghātādipāpakammaṃ karoti. Vipākaṃ paṭisaṃvediyatevāti avadhāraṇena kammaṃsiddhiyaṃ tabbipākassa appavatti nāma natthīti dīpeti. Tenevāha “na hi sakkā”tiādi. Evam santanti bhummatthe upayogavacananti āha “evam sante”ti. Abhisāṅkhāraviññāṇanīrodhenāti kammaviññāṇassa āyatim anuppattidhammatāpajjanena.

“Ayampi kho kāyo evaṃdhammo evaṃbhāvī evaṃanātīti”tiādinā kāyassa asubhāniccādiākāraanupassanā kāyabhāvanāti āha “kāyānupassanāsaṅkhātāya tāya bhāvanāyā”ti. Rāgādīnanti ādi-saddena dosamohānam saṅgaho daṭṭhabbo. “Rāgo kho, āvuso, pamāṇakaraṇo, doso pamāṇakaraṇo, moho pamāṇakaraṇo, te khīṇāsavassa bhikkhuno pahīnā ucchinnamulā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā”ti hi vuttam.

Yathā hi pabbatapāde pūtipaṇṇassa udakaṃ nāma hoti, kāḷavaṇṇam olokentānam byāmasataṃ gambhīraṃ viya khāyati, yaṭṭhim vā rajjuṃ vā gahetvā minantassa piṭṭhipādoddharaṇamattampi na hoti, evameva ekaccassa yāva rāgādayo nuppajjanti, tāva tam puggalaṃ sañjānitum na sakkā hoti, sotāpanno viya sakadāgāmī viya anāgāmī viya ca khāyati. Yadā panassa rāgādayo uppajjanti, tadā ratto duṭṭho mūlhoti paññāyati. Iti te rāgādayo “ettako aya”nti puggalassa pamāṇam dassentāva uppajjantīti pamāṇakaraṇā nāma vuttā.

Jāpetunti jinadhanam kātum. Soti rājā, mahāmatto vā. Assāti añjaliṃ paggahetvā yācantassa. Sesamettha uttānameva.

*Loṇakapallasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 10. Paṃsudhovakasuttavaṇṇanā

**102.** Dasame anīhatadosanti anapanītathūlakāḷakaṃ. Anapanītakasāvanti anapagatasukhumakāḷakaṃ. Pahaṭamattanti āhaṭamattam.

Dasakusalakammapathavasena uppannam cittam cittameva, vipassanāpādakaatṭhasamāpatticittam vipassanācittañca tato cittato adhikaṃ cittanti adhiccittanti āha “adhiccittanti samathavipassanācitta”nti. Anuyuttassāti

anuppannassa uppādanavasena uppannassa paṭibrūhanavasena anu anu yuttassa, tattha yuttappayuttassāti attho. Ettha ca purebhattaṃ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapātappaṭikkanto nisīdanam ādāya “asukasmiṃ rukkhamūle vā vanasaṇḍe vā pabbhāre vā samaṇadhammaṃ karissāmī”ti nikkhamantopi tattha gantvā hatthehi vā pādehi vā nisajjaṭṭhānato tiṇapaṇṇāni apanentopi adhicittaṃ anuyuttoyeva. Nisīditvā pana hatthapāde dhovitvā mūlakammaṭṭhānam gahetvā bhāvanam anuyuñjanto bhāvanāya appanam appattāyapi adhicitamanuyuttoyeva tadatthenapi taṃsaddavohārato. Cittasampannoti dhammacittassa samannāgatattā sampannacitto. Paṇḍitajātikoti paṇḍitasabhāvo.

Kāme ārabbhāti vatthukāme ārabbha. Kāmarāgasāṅkhātena vā kāmena paṭisaṃyutto vitakko kāmavitakko. Byāpajjati cittaṃ etenāti byāpādo, doso. Vihimsanti etāya satte, vihiṃsanam vā tesam etanti vihiṃsā, paresam viheṭhanākārena pavattassa karuṇāpaṭipakkhassa pāpadhammassetam adhivacanam. Nātake ārabbha uppanno vitakkoti nātake ārabbha gehassitapemavasena uppanno vitakko. Janapadamārabbha uppanno vitakkoti etthāpi eseṇa nayo. Aho vata maṃ...pe... uppanno vitakkoti “aho vata maṃ pare na avajāneyyumaṃ, na heṭṭhā katvā maññeyyumaṃ, pāsānacchattaṃ viya garumaṃ kareyyu”nti evaṃ uppannavitakko. Dasavipassanupakkilesavitakkāti obhāsādidasavipassanupakkilese ārabbha uppannavitakkā.

Avasiṭṭhā dhammavitakkā etassāti avasiṭṭhadhammavitakko, vipassanāsamādhī. Na ekaggabhāvappatto na ekaggataṃ patto. Ekaṃ udetīti hi ekodi, paṭipakkhehi anabhibhūtatā aggaṃ seṭṭham hutvā udetīti attho. Seṭṭhopi hi loke ekoti vuccati, ekasmiṃ ārammaṇe samādhānavasena pavattacittasetaṃ adhivacanam. Ekodissa bhāvo ekodibhāvo, ekaggatāyetaṃ adhivacanam.

Niyakajjhantanti attasantānassetam adhivacanam. Gocarajjhantanti idha nibbānam adhippetam. Tenāha “ekasmiṃ nibbānagocareyeṇa tiṭṭhatī”ti. Suṭṭhu nisīdatīti samādhipaṭipakkhe kilese sannisīdento suṭṭhu nisīdati. Ekaggaṃ hotīti abyaggabhāvappattiyā ekaggaṃ hoti. Sammā ādhiyatīti yathā ārammaṇe suṭṭhu appitaṃ hoti, evaṃ sammā sammadeva ādhiyati.

Abhiññā sacchikaraṇīyassāti ettha “abhiññāya sacchikaraṇīyassā”ti vattabbe “abhiññā”ti ya-kāralopena pana puna kālakiriyāniddeṣo katoti āha “abhiññānitvā paccakkham kātābassā”ti. Abhiññāya iddhividhādīñāṇena sacchikiriyam iddhividhapaccanubhavanādikaṃ abhiññāsacchikaraṇīyanti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. Sakkehihabbataṃ pāpuṇātīti ettha pana yassa paccakkham atthi, so sakkehi, sakkehi bhābbatā sakkehihabbatā, sakkehihavananti vuttaṃ hoti. Sakkehi ca so bhābbo cāti sakkehihabbbo. Ayañhi iddhividhādīnam bhābbo tattha ca sakkehi sakkehihabbbo, tassa bhāvo sakkehihabbatā, taṃ pāpuṇātīti attho.

Abhiññāpādakajjhānādibhedeti ettha abhiññāpādā ca abhiññāpādakajjhānañca abhiññāpādakajjhānāni. Ādi-saddena arahattañca arahattassa vipassanā ca saṅgahitāti daṭṭhabbam. Teneva majjhimanikāyaṭṭhakathāyam -

“Sati satiāyataneti sati satikāraṇe. Kiñcettha kāraṇam? Abhiññā vā abhiññāpādakajjhānam vā, avasāne pana arahattaṃ vā kāraṇam arahattassa vipassanā vāti veditabba”nti vuttaṃ.

Yañhi taṃ tatra tatra sakkehihabbatāsaṅkhātā iddhividhapaccanubhavanādi, tassa abhiññā kāraṇam. Atha iddhividhapaccanubhavanādi abhiññā, evaṃ sati

abhiññāpādakajjhānaṃ kāraṇaṃ. Avasāne chaṭṭhābhiññāya pana arahattaṃ, arahattassa vipassanā vā kāraṇaṃ. Arahattañhi “kudāssu nāmāhaṃ tadāyatanaṃ upasampajja viharissāmi, yadariyā etarahi upasampajja viharanti”ti anuttaresu vimokkhesu pihaṃ upaṭṭhapetvā abhiññā nibbattentassa kāraṇaṃ. Idañca sādhāraṇaṃ na hoti, sādhāraṇavasena pana arahattassa vipassanā kāraṇaṃ. Imasmiñhi sutte arahattaphalavasena chaṭṭhābhiññā vuttā. Tenevāha “āsavānaṃ khayātiādi cettha phalasamāpattivaseṇa vuttanti veditabba”nti.

*Paṃsudhovahakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

## 11. Nimittasuttavaṇṇanā

**103.** Ekādasame yehi phalaṃ nimīyati, uppajjanaṭṭhāne pakkipamānaṃ viya hoti, tāni nimittāni. Tenāha “tīṇi kāraṇāni”ti. Kālena kālanti ettha kālenāti bhummatthe karaṇavacanaṃ. Kālanti ca upayogavacananti āha “kāle kāle”ti. Manasi kātabbāti citte kātabbā, uppādetabbāti attho. Upalakkhitasamādhānākāro samādhiyeva idha samādhinimittanti āha “ekaggatā hi idha samādhinimittanti vuttā”ti. Ṭhānaṃ taṃ cittaṃ kosajjāya saṃvatteyyāti ettha ṭhānaṃ atthīti vacanaseso. Taṃ bhāvanācittaṃ kosajjāya saṃvatteyya, tassa saṃvattanassa kāraṇaṃ atthīti attho. Taṃ vā manasikaraṇaṃ cittaṃ kosajjāya saṃvatteyya, etassa ṭhānaṃ kāraṇaṃ atthīti attho. Tenāha “kāraṇaṃ vijjati”tiādi. Nāṇajavanti saṅkhāresu aniccādivaseṇa pavattamānaṃ paññājavaṃ.

Yaṃ kiñci suvaṇṇatāpanayoggaṅgārabhājanaṃ idha “ukkā”ti adhippetanti āha “aṅgārakapalla”nti. Sajjeyyāti yathā tattha pakkhittaṃ suvaṇṇaṃ tappati, evaṃ paṭiyādiyeyya. Ālimpeyyāti ādiyeyya, jaleyyāti attho. Tenāha “tattha aṅgāre...pe...gāhāpeyyā”ti. Mūsāya vā pakkhipeyyāti tattake vā pakkhipeyya. Upadhāretīti sallakkheti.

*Nimittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.*

*Loṇakapallavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.*

*Dutiyapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.*



## ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

**Ημερομηνία δημιουργίας PDF:** 14 Σεπτεμβρίου 2026

## ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

*PaliVerse (2026). Υποσχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Υποσχόλια. 4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Υποσχόλια. 03. Υποσχόλια για το βιβλίο των τριών. 2. Η δεύτερη πεντηκοντάδα έχει ανακτηθεί από το [paliverse.org](https://paliverse.org)*

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος  
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα  
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα  
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

**PaliVerse.org**